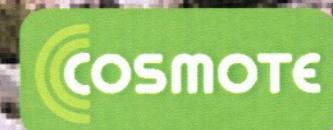

ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΟΙ ΧΩΡΟΙ

ΚΑΙ ΜΝΗΜΕΙΑ ΠΟΙΚΙΛΟΥ ΟΡΟΥΣ

ΧΟΡΗΓΟΣ:

ΔΗΜΟΙ

Αγίας Βαρβάρας, Αγίων Αναργύρων, Αιγάλεω,
Ζεφυρίου, Ιλίου, Καματερού, Κορυδαλλού,
Περιστερίου, Πετρούπολης και Χαϊδαρίου

Η περιοχή της Δυτικής Αθήνας αποτελεί από την αρχαιότητα αναπόσπαστο τμήμα της πόλης των Αθηνών και συμμέτοχο σε όλες τις φάσεις της ιστορικής διαδρομής της.

Καθώς η γεωγραφία αποτελεί τον πρωταρχικό παράγοντα που προσδιορίζει τη φύση και τη δυναμική των ανθρώπινων εγκαταστάσεων στα πρώιμα στάδια τους, η Δυτική Αθήνα προσδιορίστηκε αρχικά από τη λειτουργία της ως είσοδος του Λεκανοπεδίου από την ξηρά. Έτσι απέκτησε τόσο οικονομική- εμπορική σημασία, όσο και

στρατιωτική. Μνημεία αυτού του διπλού ρόλου αποτελούν αφενός η Ιερά Οδός, ο αρχαιότερος σωζόμενος δρόμος της Ευρώπης, αφετέρου το αμυντικό τείχος του Δέματος στο διάσελο του Ποικίλου Όρους.

Η ανθρώπινη δραστηριότητα κάθε μορφής άφησε τα ίχνη της στην περιοχή μας. Ναοί αρχαιοελληνικοί και Βυζαντινές εκκλησίες (με προεξάρχουσα τη Μονή Δαφνίου), λατρευτικοί χώροι σε σπήλαια και ταφικά ευρήματα, τοποθεσίες μείζονος ιστορικής σημασίας, έχουν μετά από επίπονες προσπάθειες των ειδικών επιστημόνων, του κεντρικού κράτους και της Αυτοδιοίκησης προστατευθεί και αναδειχθεί σε χαρακτηριστικά ορόσημα της Δυτικής Αθήνας.

Με την έκδοση της συγκεκριμένης σύντομης μελέτης, ως ΑΣΔΑ επιδιώκουμε να απλώσουμε ευρύτερα τη γνώση για την ιστορία και την κληρονομιά της περιοχής μας. Φυσικά, για κάθε ένα από τα αναφερόμενα μνημεία και ιστορικούς τόπους, υπάρχει πλούσια και αναλυτικότερη ειδική βιβλιογραφία. Σκοπός μας δεν είναι λοιπόν να καλύψουμε με επιστημονική πληρότητα το θέμα, αλλά να ενισχύσουμε την αίσθηση της ιστορικής ταυτότητας των κατοίκων της Δυτικής Αθήνας, τη συνείδηση ότι όλοι εμείς ζούμε σ' έναν τόπο που η διαδρομή του έρχεται από τα βάθη των αιώνων και συνδέεται με μερικές από τις σημαντικότερες πολιτιστικές και πνευματικές επιτεύξεις στην ιστορία.

Η κυκλοφορία αυτής της μελέτης αποτέλεσε ένα ευχάριστο διάλειμμα μέσα στη διαδοχή των πιεστικών προβλημάτων της καθημερινότητας. Θα είμαστε ικανοποιημένοι αν προσφέρει και σε σας κάποιες στιγμές ανάτασης και θετικής προοπτικής.

**Ο ΠΡΟΕΔΡΟΣ ΤΟΥ ΑΣΔΑ
ΔΗΜΑΡΧΟΣ ΑΓΙΩΝ ΑΝΑΡΓΥΡΩΝ
ΝΙΚΟΣ Α. ΣΑΡΑΝΤΗΣ**

ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑ
ΠΕΡΙΦΕΡΕΙΑ ΑΤΤΙΚΗΣ

ΑΝΑΠΤΥΞΙΑΚΟΣ ΣΥΝΔΕΣΜΟΣ ΔΥΤΙΚΗΣ ΑΘΗΝΑΣ

Εθνικής Αντιστάσεως 65, Περιστέρι 12134

ΜΕΛΕΤΗ

ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΟΙ ΧΩΡΟΙ ΚΑΙ ΜΝΗΜΕΙΑ ΠΟΙΚΙΛΟΥ ΟΡΟΥΣ

Ομάδα Μελέτης

ΥΛΗ-Διαχείριση και προστασία περιβάλλοντος Η.Αποστολίδης-Ν.Πάγκας & Σία Ε.Ε.

Μακροδημήτρης Αγησύλαος τοπογράφος

Λάσκαρης Νικόλαος αρχαιολόγος

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ	1
A. ΣΥΝΟΠΤΙΚΗ ΠΑΡΟΥΣΙΑΣΗ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΩΝ ΧΩΡΩΝ ΚΑΙ ΜΝΗΜΕΙΩΝ	2
B. ΑΡΧΑΙΟΤΗΤΕΣ ΤΗΣ ΕΥΡΥΤΕΡΗΣ ΠΕΡΙΦΕΡΕΙΑΣ ΤΟΥ ΠΟΙΚΙΛΟΥ ΟΡΟΥΣ	5
Το όρος Αιγάλεω και οι δήμοι της περιοχής	5
G. ΠΕΡΙΓΡΑΦΗ ΤΩΝ ΜΝΗΜΕΙΩΝ	7
ΝΟΤΙΑ ΠΛΕΥΡΑ.....	7
ΜΟΝΗ ΔΑΦΝΙΟΥ	7
ΤΟ ΤΕΜΕΝΟΣ ΤΟΥ ΑΠΟΛΛΩΝΑ.....	9
ΤΟ ΣΠΗΛΑΙΟ ΤΟΥ ΠΑΝΟΣ.....	9
ΤΟ ΙΕΡΟ ΤΗΣ ΑΦΡΟΔΙΤΗΣ	10
Η ΙΕΡΑ ΟΔΟΣ	12
ΟΙ ΡΕΙΤΟΙ (Λίμνη Κουμουνδούρου)	13
ΒΟΡΕΙΑ ΠΛΕΥΡΑ.....	15
ΤΟ ΔΕΜΑ.....	15
ΚΑΛΙΣΤΗΡΙ-ΣΠΗΛΙΕΣ.....	17
ΔΥΤΙΚΗ ΠΛΕΥΡΑ	18
ΑΝΑΤΟΛΙΚΗ ΠΛΕΥΡΑ	19
D. ΠΡΟΣΤΑΤΕΥΟΜΕΝΟΙ ΧΩΡΟΙ ΚΑΙ ΜΝΗΜΕΙΑ.....	20
E. ΠΑΡΑΤΗΡΗΣΕΙΣ ΣΤΑ ΜΝΗΜΕΙΑ ΚΑΙ ΤΟΥΣ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΟΥΣ ΧΩΡΟΥΣ	22
ΣΤ. ΠΡΟΚΛΗΘΕΙΣΣ ΚΑΤΑΣΤΡΟΦΕΣ ΣΤΑ ΜΝΗΜΕΙΑ.....	23
ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ	24
ΣΧΕΔΙΑ – ΧΑΡΤΕΣ – ΦΩΤΟΓΡΑΦΙΕΣ - ΑΕΡΟΦΩΤΟΓΡΑΦΙΕΣ.....	25

A. ΣΥΝΟΠΤΙΚΗ ΠΑΡΟΥΣΙΑΣΗ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΩΝ ΧΩΡΩΝ ΚΑΙ ΜΝΗΜΕΙΩΝ

Στην ευρύτερη περιοχή του όρους Αιγάλεω υπάρχουν δύο χώροι όπου συναντώνται μνημεία τα οποία χρήζουν προστασίας και προβολής.

Η πρώτη περιοχή είναι αυτή της Ιεράς Οδού από τη Μονή Δαφνίου μέχρι τη λίμνη των Ρειτών-Κουμουνδούρου και η δεύτερη η περιοχή του τείχους του Δέματος. Τα δύο αυτά σημεία αποτελούν και τις μόνες φυσικές εισόδους-εξόδους της πεδιάδας των Αθηνών με το Θριάσιο πεδίο.

Η Μονή Δαφνίου είναι το πρώτο μνημείο που συναντάμε στο περιβάλλον του υπό εξέταση χώρου. Κτίστηκε γύρω στο 1080. Πρόκειται για ένα περίλαμπρο μνημείο που συνδυάζει την αρχιτεκτονική αρτιότητα με τη θαυμαστή εκτέλεση των ψηφιδωτών συνθέσεων. Είναι από τα σημαντικότερα μνημεία στο είδος του στην Ελλάδα αλλά και σε όλο τον βυζαντινό κόσμο. Αρχιτεκτονικά ανήκει στον οκταγωνικό τύπο στον οποίο ο μεγάλος τρούλος στηρίζεται σε τέσσερα τόξα και τέσσερις κόγχες. Άλλα σημαντικά μνημεία αυτού του τύπου στην Ελλάδα είναι τα καθολικά της μονής του Οσίου Λουκά και της Νέας Μονής Χίου. Όλα τα μνημεία ανάγονται στον 11ο αι. Στον 12ο αι. κτίστηκε ανοικτή στοά-εξωνάρθηκας και τον 13ο αι. οι Φράγκοι πρόσθεσαν μια τοξοπερικλειστή στοά στα Νότια. Το μοναστήρι είναι κτισμένο πάνω σε ερείπια παλαιοχριστιανικού μοναστηριού του 6ου αι. του οποίου τμήματα του περιβόλου σώζονται στη Β. πλευρά. Πλούσια είναι η ψηφιδωτή εικονογράφηση του ναού με τον Παντοκράτορα στον τρούλο, την ένθρονη Παναγία στην κόγχη της αψίδας, το δωδεκάορτο και τις θεομητορικές και τις χριστολογικές εορτές. Ιδιαίτερη εκφραστικότητα παρουσιάζει η παράσταση του Παντοκράτορα που αποτελεί σημείο αναφοράς της βυζαντινής ζωγραφικής.

Το Ιερό του Απόλλωνα πρέπει να βρισκόταν στο χώρο της Μονής Δαφνίου. Αυτό συμπεραίνεται από τα αρχιτεκτονικά μέλη δωρικού ναού που βρέθηκαν στο χώρο. Δεν έχει βρεθεί η ακριβής θέση του ιερού.

Δυτικά προς νοτιοδυτικά της Μονής Δαφνίου σε απόσταση δέκα λεπτών. βρίσκεται το σπήλαιο του Πανός. Πρόκειται για ένα σχετικά μικρό σπήλαιο μήκους 11.55 μ., πλάτους 7.80 μ. και μέγιστου ύψους 3.40 μ., διαρρυθμισμένο σε τρεις χώρους. Τοίχος έκλεινε το σπήλαιο από Βόρεια και ένας άλλος άριζε αυλή μπροστά στο σπήλαιο. Τα ευρήματα ήταν όστρακα αγγείων και θραύσματα ειδωλίων μεταξύ των οποίων του Πάνα και του Σιληνού, χρονολογούμενα στον 5ο αι. Το σπήλαιο ήταν αφιερωμένο στον Πάνα, προστάτη των δασών και των οδοιπόρων. Γραπτός σταυρός στα τοιχώματα φανερώνει τη χρήση του ίσως κατά την παλαιοχριστιανική εποχή.

Το Ιερό της Αφροδίτης βρίσκεται στη δεξιά πλευρά της σημερινής δημοσίας οδού. Ο κύριος χώρος βρίσκεται μπροστά από το βράχο με τις κόγχες για τις προσφορές. Πρόπουλο οδηγούσε στο χώρο. Αριστερά βρίσκεται ορθογώνιος χώρος με στοά και στο αριστερό άκρο μικρός ναός εν παραστάσει. Ο όλος χώρος περιεβάλλετο με περίβολο ο οποίος κάλυπτε και χώρο πάνω από το βράχο. Μπροστά από το ιερό βρίσκεται ο χώρος όπου άρχιζε η διακλάδωση της Ιεράς οδού. Ενδιάμεσα τοποθετείται οίκημα που ερμηνεύεται ως κατοικία των ιερέων ή ως ξενώνας και στην απέναντι πλευρά τείχος αργών λίθων το οποίο αναφέρεται από τον Παυσανία. Τα ευρήματα του χώρου, αγάλματα και επιγραφές πιστοποιούν την απόδοσή του στην Αφροδίτη. Το ιερό ήταν σε χρήση από το δεύτερο μισό του 5ου αι. μέχρι τους ρωμαϊκούς χρόνους.

Η Ιερά Οδός ήταν η σημαντικότερη εκτός των τειχών αρχαία οδός των Αθηνών. Άρχιζε από τον Κεραμεικό και κατέληγε στην Ελευσίνα στο ιερό της Δήμητρος και Κόρης. Ήταν στενά συνυφασμένη με τις εορτές των Ελευσινίων μυστηρίων αφού όλη η πομπή και η πορεία ακολουθούσε την Ιερά Οδό. Στις δύο πλευρές και κατά μήκος της οδού από τον Κεραμεικό και σχεδόν στο μεγαλύτερο μέρος της διαδρομής της ήταν τοποθετημένα ταφικά μνημεία εξεχόντων μελών της αθηναϊκής κοινωνίας της εποχής αλλά και απλών πολιτών. Στην περιοχή Χαιδαρίου πριν από τον υπό εξέταση χώρο σε οικόπεδο έχουν χαρακτηριστεί τάφοι ως διατηρητέοι. Επίσης στο ύψος του λόφου του Προφήτη Ηλία του Χαιδαρίου και προς την πλευρά του τοποθετείται το κενοτάφιο της εταίρας Πυθιονίκης κατασκευασθέν με χρηματοδότηση του θησαυροφύλακα του Μεγ. Αλεξάνδρου Άρπαλου.

Η πορεία της Ιεράς Οδού ακολουθεί σε γενικές γραμμές τη σημερινή χάραξη της δημοσία οδού στον υπό εξέταση χώρο. Τοποθετείται δεξιότερα μέσα στο χώρο του δημοσίου ψυχιατρείου. Στο ύψος του ιερού της Αφροδίτης διέρχεται μέσα από το χώρο του ιερού και στη συνέχεια διακλαδίζεται. Ο ένας βραχίονας ακολουθεί λίγο δεξιότερα τη χάραξη της σημερινής δημοσίας οδού και μετά την κάμψη στη στροφή του Σκαραμαγκά συνέχιζεται κατά μήκος της λίμνης των Ρειτών-Κουμουνδούρου όπου πάλι διακλαδίζεται για να καταλήξει στην Ελευσίνα. Ο δεύτερος βραχίονας από το ιερό της Αφροδίτης ακολουθεί δεξιά την πλαγιά του λόφου τον οποίο ανεβαίνει για να καταλήξει στην ανατολική πλευρά της λίμνης των Ρειτών και να ενωθεί με τον πρώτο βραχίονα.

Η κατασκευή της οδού συνίστατο από μικρές και μεγάλες πέτρες και όπου χρειαζόταν τοποθετούνταν επίχωση για καλύτερη στερέωση των λίθων. Στις ανασκαφές των ετών 1936-37 αναφέρεται ότι σωζόντουσαν τμήματα της οδού στο χώρο του ψυχιατρείου, του ιερού της Αφροδίτης, στη στροφή προς Σκαραμαγκά, μεγάλο τμήμα κατά μήκος της λίμνης Κουμουνδούρου και τμήματα του δεξιού βραχίονα. Σήμερα πέραν του χώρου του ιερού της Αφροδίτης είναι δύσκολη η ανεύρεση ιχνών της οδού καθώς χρειάζεται επισταμένη έρευνα.

Η λίμνη των Ρειτών (Κουμουνδούρου) αποτελούσε και το σημείο όπου χωρίζονταν οι επικράτειες της Αθήνας και της Ελευσίνας. Γέφυρα υπήρχε, βυθισμένη σήμερα, στο μέσον της λίμνης δια της οποίας διέρχονταν τα νερά από το ένα τμήμα της λίμνης στο άλλο. Από αυτήν περνούσε επίσης και το τμήμα της Ιεράς οδού προς την Ελευσίνα.

ΤΟ ΔΕΜΑ

Στην Β. πλευρά κυριαρχεί το τείχος του Δέματος στον αυχένα μεταξύ Πάρνηθας και Αιγάλεω (Ποικίλον όρος). Έκλεινε την είσοδο προς την πεδιάδα της Αθήνας. Ήταν καθαρά αμυντικό τείχος με πρόσωπο προς τα Δυτικά. Είχε μήκος 4.360μ. Χωριζόταν σε δύο τομείς: αυτός προς τα Βόρεια προς την Πάρνηθα είχε αιμελέστερη τοιχοποιία, ενώ το Ν. προς το Αιγάλεω πιο ισχυρή. Αποτελούνταν από δεκάδες τμημάτων λίγων δεκάδων μέτρων το καθένα. Η χάραξη του τείχους και των τμημάτων δεν ακολουθούσε ευθεία γραμμή αλλά προσαρμοζόταν στη διαμόρφωση του εδάφους. Ανάμεσα στα τμήματα αυτά μικρά πλάγια ανοίγματα βοηθούσαν στις ξαφνικές εφόδους προς το εξωτερικό προς το Θριάσιο πεδίο. Στην προς την Πάρνηθα πλευρά του τείχους υπήρχαν δύο πύλες σε μικρή απόσταση η μία από την άλλη. Από την πρώτη θα διερχόταν οδός επικοινωνίας των δύο πεδιάδων. Η δεύτερη ήταν μικρότερη, βοηθητική.

Δύο πύργοι, ο ένας στην πλευρά της Πάρνηθας και ο δεύτερος στην πλευρά του Αιγάλεω ήταν

άμεσα συνυφασμένοι με τη λειτουργία του τείχους. Είχαν ορατότητα προς τις δύο πεδιάδες και τον κόλπο της Σαλαμίνας. Ήταν και οι δύο κυκλικοί και περιβάλλονταν από εξωτερικό περίβολο. Η διάμετρός τους ήταν 7.50 μ. περίπου. Ο πρώτος θα χρησίμευε για τον έλεγχο του περάσματος και για στρατηγείο, ενώ ο δεύτερος για πύργος αναμεταδόσεως σημάτων προς την Αθήνα. Δεν είχαν άμεση οπτική επαφή μεταξύ τους, αλλά μόνο σε απόσταση 100 μ. περίπου.

Σε απόσταση 13 μ. από το τείχος στην αρχή της πλαγιάς της Πάρνηθας υπήρχε οικία με κύριους και βοηθητικούς χώρους. Ερμηνεύεται ως αγροτική οικία ή κατ' άλλη άποψη ως οικία των ιερέων εξαφανισθέντος οικοδομήματος αποδοθείς σε ιερό που αναφέρουν περιηγητές του περασμένου αιώνα.

Το τείχος από τον τρόπο δόμησης, από τα ευρήματα και από τα στρατιωτικά συμβάντα φέρεται να κατασκευάστηκε τον 4ο αι. π.Χ., με επικρατέστερη χρονολογία το πρώτο τέταρτο του αιώνα. Η οικία φέρεται ως παλαιότερη.

Β. ΑΡΧΑΙΟΤΗΤΕΣ ΤΗΣ ΕΥΡΥΤΕΡΗΣ ΠΕΡΙΦΕΡΕΙΑΣ ΤΟΥ ΠΟΙΚΙΛΟΥ ΟΡΟΥΣ

Το όρος Αιγάλεω και οι δήμοι της περιοχής

Ακόμη και στην αρχαιότητα δεν υπήρχε ομοφωνία για την ονομασία των τμημάτων που απαρτίζουν το όρος Αιγάλεω.

Ο Θουκυδίδης (2, 19) στην περιγραφή του Πελοποννησιακού πολέμου αναφέρεται στην εισβολή των Σπαρτιατών υπό τον Αρχίδαμο "έτεμνον πρώτον μεν Ελευσίνα και το Θριάσιον πεδίον, και τροπήν τινα των Αθηναίων ιππέων περί τους Ρείτους καλουμένους εποιήσαντο. Επειτα προυχώρουν εν δεξιά ἔχοντες το Αιγάλεων όρος δια Κρωπιάς, ἐως αφίκοντο ες Αχαρνάς".

Ο Θεόφραστος λέει ότι οι πέρδικες του Κορυδαλλού δεν είχαν το ίδιο τραγούδι από την πλευρά των Αθηνών με της άλλης πλευράς της Ελευσίνας "προς το ἀστυ κακκαβίζουσιν, οι δ'επέκεινα τίππυβίζουσιν".

Ο Στράβων ονομάζει όρος και δήμο του Κορυδαλλού "υπέρ δε της ακτής ταύτης όρος εστίν ὁ καλείται Κορυδαλλός και ο δήμος οι Κορυδαλείς".

Ο Στέφανος Βυζάντιος αναφέρει τους δήμους Κρωπεία (Κρωπειά ἢ Κροπιά, Κρώπεια), Ευπυρίδαι και Πήληκες, οι οποίοι ήταν γειτονικοί ο ένας προς τον άλλο και σχημάτιζαν το Τρίκωμο.

Με βάση τις παραπάνω αρχαίες μαρτυρίες και ιδιαίτερα αυτής του Θουκυδίδη οι νεώτεροι μελετητές ασχολήθηκαν με τις θέσεις των δήμων. Ο Ross τοποθέτησε την Κρωπία και την Τρικώμη στη Ν. πλευρά του Θριάσιου πεδίου, ενώ άλλοι όπως ο Hanriot στην Α. πλευρά της οροσειράς στην περιοχή Καματερού - Χαϊδαρίου, η οποία είναι και η περισσότερο πιθανή.

Κατά το Ross το όρος και ο δήμος του Κορυδαλλού πρέπει να τοποθετηθούν προς τις Αχαρνές. Το όνομα Κορυδαλλός υποδηλώνει τη βόρεια πλευρά της οροσειράς. Τη νότια πλευρά ονομάζει Αιγάλεω. Ο Leake, ακολουθώντας τον Στράβωνα, δίνει σε όλη την οροσειρά το όνομα Αιγάλεω και Κορυδαλλός στο θαλάσσιο τμήμα της. Ο Preller λέει ότι αυτή η οροσειρά δεν έφερε κανένα ιδιαίτερο όνομα και πρέπει να ονομάζεται προς τις Αχαρνές Ίκαρος, προς Ν. Κορυδαλλός -τότε Δαφνοβούνι- με Ποικίλο και απέναντι από την Σαλαμίνα το Αιγάλεω -τότε Σκαρμανγκά. Ο Kiepert δέχεται γενικά αυτή την τάξη απορρίπτοντας το όρος Ίκαρος και δίνοντας σε όλο το όρος το όνομα Αιγάλεω. Ο Hanriot δίδει σε όλο το όρος το όνομα Κορυδαλλός και ιδιαίτερα στο νότιο τμήμα το όνομα Αιγάλεω και στο βόρειο το Ποικίλο.

Ο τάφος της Πυθιονίκης που θα ήταν ἡ στην κορυφή του Προφήτη Ηλία ἢ "παρά την οδόν", στο σημείο που αρχίζει να φαίνεται η Ακρόπολη ήταν στον δήμο Έρμος που πρέπει να τοποθετηθεί στο σημερινό Χαϊδάρι.

Ο δήμος της Οας ἢ Οίας για την οποία ομιλεί ο Σοφοκλής στον "Οιδίποδα επί Κολωνώ" βρισκόταν στο χώρο των ερειπίων Καλιστήρι.

Α. των Ρειτών, στους πρόποδες του όρους, τα ερείπια ερμηνεύθηκαν από μελετητές του 19ου αι. ως ανήκοντα στον δήμο των Σκαμβωνιδών και στο Στέφανι νόμισαν ότι ανήκαν στον δήμο της Έρχιας ή Ερχιάς. Ο Hanriot τοποθετεί στη θέση περίπου όπου διέρχεται η σιδηροδρομική γραμμή τον δήμο των Χολλειδών. Άλλα αυτές οι τελευταίες ταυτίσεις παραμένουν προβληματικές.

Γ. ΠΕΡΙΓΡΑΦΗ ΤΩΝ ΜΝΗΜΕΙΩΝ

Στην περιοχή που περιβάλλει το Ποικίλο όρος βρίσκονται αρχαιότητες οι οποίες ανάγονται από την κλασική αρχαιότητα μέχρι και τους βυζαντινούς χρόνους. Ορισμένα από τα μνημεία είναι πολύ σημαντικά όπως το τείχος "Δέμα" το οποίο έκλεινε την φυσικό διόδο από την πεδιάδα των Αθηνών σε αυτή της Ελευσίνος. Επίσης το μοναστήρι του Δαφνίου του οποίου το καθολικό αποτελεί ένα από τα σημαντικότερα μνημεία του οκταγωνικού τύπου στην Ελλάδα.

ΝΟΤΙΑ ΠΛΕΥΡΑ

ΜΟΝΗ ΔΑΦΝΙΟΥ

Το μοναστήρι κτίστηκε στη θέση παλαιοχριστιανικού μοναστηριού. Η ανέγερσή του ανάγεται στο τελευταίο τρίτο του 11ου αιώνα. Το καθολικό, οκταγωνικού τύπου με νάρθηκα χωρίς γυναικωνίτη, είναι αφιερωμένο στην Παναγία. Κατά τον 12ο αι. προστέθηκε εξωνάρθηκας σε μορφή ανοικτής στοάς επισκευασμένης κατά τον 13ο αι. από τους Φράγκους, οι οποίοι περιέκλεισαν τη νότια αυλή με μια τοξοπερικλειστή στοά. Από τον αρχικό περίβολο του βου αι. σώθηκε τμήμα στη Β. πλευρά.

Ο αρχιτεκτονικός τύπος με το οκταγωνικό στήριγμα του κεντρικού τμήματος της εκκλησίας παρουσιάζει πολύ μεγάλο τρούλο σε χαμηλό τύμπανο. Το κυκλικό αυτό τύμπανο στηρίζεται σε οκτώ τόξα, τα τέσσερα συνεχίζονται στις ισάριθμες κεραίες του σταυρού, τα άλλα τέσσερα σε κόγχες (ημιχώνια). Ο θόλος καλύπτει όλο τον κεντρικό χώρο, που ανεβαίνει πάμφωτος, ενιαίος και αδιάσπαστος. Αρχιτεκτονικά στον ίδιο τύπο ανήκουν το καθολικό της μονής του οσίου Λουκά, η Σώτειρα του Λυκοδήμου στην Αθήνα, το καθολικό της Νέας Μονή της Χίου και ο ναός της Μεταμορφώσεως στην Χριστιάνου Τριφυλλίας ο οποίος αναστηλώθηκε το 1951. Όλες αυτές οι εκκλησίες ανήκουν στον 11ο αι.

Εξωτερικά η εκκλησία έχει κτιστεί με φροντίδα και ακρίβεια. Στη χαμηλή ζώνη μέχρι τα παράθυρα μια σειρά από μεγάλα αγκωνάρια σχηματίζουν σταυρούς. Όλοι οι τοίχοι από εκεί και πάνω έχουν ντυθεί με το πλινθοπερικλειστό σύστημα. Ο όγκος του κτιρίου ανεβαίνει κλιμακωτά με την πυραμιδωτή δομή με τους αναβαθμούς στις στέγες σε αδιατάρακτο ρυθμό εναλλαγής οριζόντιων και κατακόρυφων και με την προβολή των κεραιών του σταυρού που στεφανώνει ο πλατύς δεκαεξάπλευρος τρούλος. Η εκκλησία διατηρεί την πλαστικότητα των όγκων της ελλαδικής σχολής από την οποία κρατεί και τα καμαροσκέπαστα γωνιακά διαμερίσματα αλλά και τις μεγάλες ήρεμες επιφάνειες των τοίχων. Οι αψίδες είναι ψηλές, τα τρίλοβα παράθυρα διακοσμούνται με πλίνθους που πλουτίζονται και με ζώνη με μαίανδρο ανάμεσα σε δύο οδοντωτές σειρές. Στο εσωτερικό διακρίνεται η διάπλαση των επιφανειών, όπου κυριαρχεί το ίδιο αίσθημα ακρίβειας στις αναλογίες και ισορροπίας στις κατακόρυφες και οριζόντιες τάσεις. Λείπουν η πολυτελής μαρμαρική επένδυση του δαπέδου και η ορθομαρμάρωση των τοίχων αλλά μένουν

τα περίτεχνα γείσα με επιπεδόγλυφα κοσμήματα που διαρθρώνουν τις μεγάλες επιφάνειες σε ύψος. Γίνεται μικρή χρήση κουφικών. Το μνημείο υπέστη στον 19ο αι. δραστικές επεμβάσεις.

Τα ψηφιδωτά πρέπει να είναι σύγχρονα με το ναό. Κοσμούν το μεγαλύτερο μέρος των επιφανειών του τρούλου, των τόξων και των σταυροθολίων και των τοίχων στην υψηλότερη ζώνη. Το εικονογραφικό πρόγραμμα και η διάταξή του ακολουθούν γενικά τον τύπο που καθιερώθηκε μετά την εικονομαχική περίοδο. Ο κύκλος των εικόνων έχει πλούτιστεί και με σκηνές από το βίο της Παναγίας (είναι το παλαιότερο παράδειγμα τέτοιων σκηνών). Στον τρούλο ο Παντοκράτορας με τους δεκαέξι προφήτες και στο ημιθόλιο του ιερού η ένθρονη Παναγία - σώζεται το κάτω μέρος- που την παραστέκουν οι δύο αρχάγγελοι με μεγάλες φτερούγες και με στολή αυλικών αποτελούν τα σταθερά σημεία του προγράμματος. Ακολουθούν σε δύο σειρές οι σκηνές από το Δωδεκάορτο. Στο νάρθηκα συμπληρώνεται ο χριστολογικός αλλά και ο θεομητορικός κύκλος.

Η επιλογή και η διάταξη των δύο κύκλων ακολουθεί τη σειρά των λειτουργικών εορτών. Σύμφωνα με σταθερή τακτική μπαίνοντας ο πιστός στο ναό αντικρύζει τις τέσσερις κύριες εορτές: Ευαγγελισμό, Γέννηση Χριστού, Σταύρωση και Ανάσταση οι οποίες πλαισιώνοντας την κεντρική παράσταση της βρεφοκρατούσας Παναγίας συνοψίζουν τις βασικές δογματικές αλήθειες της Ορθοδοξίας. Οι τέσσερις κύριες σκηνές που προβάλλουν τη σημασία της Παναγίας -Γέννηση Παναγίας, Ευαγγελισμός, Γέννηση Χριστού, Προσκύνηση Μάγων- όλες στην ίδια ζώνη δηλώνουν ότι η εκκλησία είναι αφιερωμένη στην Παναγία. Όλες οι άλλες διαθέσιμες επιφάνειες του ναού, κόγχες, τόξα, τύμπανα τόξων στολίζονται με μορφές αγίων ή μαρτύρων ολόσωμες ή σε στηθάρια.

Το σύνολο της ψηφιδωτής διακόσμησης παρουσιάζει θαυμαστή συνοχή με τον αρχιτεκτονικό χώρο, με το ρυθμό του στους άξονες και στην ήρεμη κίνηση των επιφανειών, των τόξων και του τρούλου. Οι συνθέσεις ξεχωρίζουν με τονισμένο το χαρακτήρα του μνημειακού όπου κυριαρχεί η ανθρώπινη μορφή -το τοπίο ή τα κτίρια είναι σπάνια. Ο κολοσσικός Παντοκράτορας ξεχωρίζει από τις άλλες φυσιογνωμίες με την τονισμένη φυλετική ιδιομορφία, την επιμήκυνση του προσώπου και την εκφραστική ένταση. Η συνολική εντύπωση με τις χρωματικές αρμονίες παρουσιάζει συνοχή και ενότητα. Παρουσιάζεται ποικιλία στους τρόπους που αποδίδεται το σφικτό πλάσιμο, που δηλώνεται η γλυπτική πτυχολογία, που στήνονται οι σύμμετρες κορμοστασιές. Οι συνθέσεις αποφεύγουν την αφήγηση για να μείνουν στο σύμβολο. Είναι επίπεδες, ισορροπημένες γύρω από τη δεσπόζουσα κύρια μορφή. Στο Δαφνί επικρατεί πνεύμα έκδηλης συμπάθειας προς την κλασική παράδοση.

ΤΟ ΤΕΜΕΝΟΣ ΤΟΥ ΑΠΟΛΛΩΝΑ

Εντός του χώρου της Μονής Δαφνίου και στη Δ. πλευρά της πλησίον των βυζαντινών και φραγκικιών τειχών φέρεται ότι βρισκόταν το τέμενος του Απόλλωνα. Κανένα ασφαλές τεκμήριο δεν βρέθηκε κατά χώρα, αλλά ως μαρτυρία επαρκής θεωρήθηκε η ως οικοδομικό υλικό χρήση, υπό των βυζαντινών, αρχιτεκτονικών μελών ανηκόντων σε ναό δωρικού ρυθμού. Στη Ν. πλευρά του περιβόλου των τειχών σε κατεδαφισθέντα νεώτερα κτίσματα βρέθηκαν το 1958 ενεπίγραφοι λίθοι προερχόμενοι πιθανώς από το ιερό αυτό. Το αρχαίο ιερό υπήρχε μέχρι το κλείσιμο των ειδωλολατρικών ναών κατά την εποχή του Θεοδοσίου Α' (391 μ.Χ.).

ΤΟ ΣΠΗΛΑΙΟ ΤΟΥ ΠΑΝΟΣ

Σε απόσταση 10 λεπτών από τη Μονή Δαφνίου και ΝΔ. αυτής βρίσκεται το σπήλαιο του Πανός. Έχει ολικό βάθος 11.55 μ., μέγιστο πλάτος 7.80 μ., σχήμα χωνιοειδές με το άνοιγμα προς Β. και διεύθυνση Β.-Ν. Το στόμιο έχει πλάτος 7.65 μ., άνω απολήγει σε ανοικτή καμπύλη της οποίας το μέγιστο ύψος από τη βάση του σπηλαίου είναι 3.40 μ. Οι παρείές του σπηλαίου είναι σχετικώς ομαλές. Η επιφάνεια του δαπέδου εκτείνεται περίπου οριζόντια σε όλο το βάθος. Το σπήλαιο χωρίζεται δια μικρών προεξοχών των πλευρών του βράχου σε τρία διαμερίσματα άνισου πλάτους. Σε απόσταση 3.40 μ. από την είσοδο τοίχος πάχους 0.55 μ., ο οποίος εδράζεται εν μέρει επί του βράχου, εν μέρει επί τεχνητής επιχώσεως, χωρίζει τα διαμερίσματα I και II. Φαίνεται ότι θα έφτανε μέχρι της οροφής. Το σπηλαιώδες μικρότερο διαμέρισμα III σχηματίζοταν από τον βράχο. Στο τέρμα του διαμερίσματος αυτού επί της δεξιάς πλευράς ανοίγεται με κατεύθυνση προς Δ. μικρότερος χώρος IV με βάθος 2 μ. και πλάτος 0.90 μ. Το ύψος του σπηλαίου ελαττώνεται από του στομίου προς το τέρμα ώστε στο διαμέρισμα I φθάνει τα 3.40 μ., στο II τα 1.62 μ., στο III είναι 1.10 μ. και στο IV λιγότερο από 1 μ.

Η τεχνητή πρόσωψη του σπηλαίου σχηματίζεται στην αρχή του διαμερίσματος I δια των τοίχων ΑΒ και ΓΔ. Μεταξύ των και σε απόσταση 3.25 μ. από της αριστερής πλευράς του σπηλαίου υπήρχε άνοιγμα της εισόδου. Ο τοίχος ΑΒ έχει πάχος 0.55-0.60 μ. και αποτελείται από μικρούς αργούς λίθους σε δύο σειρές και στο Δ. άκρο από ένα μεγάλο λίθο ως παραστάδα. Ο τοίχος ΓΔ είναι από μεγάλους λίθους. Το άνοιγμα της εισόδου έχει μήκος 1.40 μ. Στο μέσον του διαμερίσματος I εξέχει ορθογώνιο λάξευμα (2.55 μ. χ 0.85 μ.). Όπως φαίνεται ολόκληρο το δάπεδο του σπηλαίου καλύφθηκε κατά την αρχαιότητα με κονίαμα.

Μπροστά από το σπήλαιο κτίστηκε ανάλημμα ΘΜ ολικού μήκους 21 μ. με γραμμή προσόψεως ανώμαλη και ακανόνιστη σε απόσταση 4 μ. από τον τοίχο ΑΔ. Η ανάβαση στο σπήλαιο γίνεται από ένα άνοιγμα του αναλημματικού τοίχου και με μικρή κλίμακα στο χώρο της αυλής. Μονοπάτι με κατεύθυνση ΒΔ, διακρινόμενο μέχρις αποστάσεως 9 μ. οδηγούσε στο σπήλαιο.

Τα ευρήματα του χώρου ήταν όστρακα πήλινων αγγείων εκ των οποίων ορισμένα ανήκουν σε λουτροφόρο, ληκύθιο, αρυβαλλοειδές μικρό ληκύθιο, μικρό αβαθές πινάκιο, μικρή αττική κύλικα, βάση κύλικα, τεμάχιο αγγείου και λύχνο. Βρέθηκαν και θραύσματα ειδωλίων, δύο Σιληνού, κεφαλή Πανός, θραύσματα δύο αρχαϊκών γυναικείων, κεφαλή γυναικείου, κεφαλή Αφροδίτης, κεφαλές δύο γυναικείων του 5ου αι. και μικρού ἀτεχνου ζώου. Βρέθηκαν επίσης και υπολείμματα πυρών των θυσιών και μέσα στην τέφρα καμένα οστά μικρών ζώων.

Στην αριστερή πλευρά του σπηλαίου είχε απεικονιστεί χρωματιστός σταυρός που θα προέρχεται προφανώς από τη χρήση του κατά την παλαιοχριστιανική εποχή κατά την οποία θα χρησίμευε ίσως ως τόπος ασκητών προερχομένων από το γειτονικό μοναστήρι της Μονής Δαφνίου.

Τα ευρήματα χρονολογούνται από τις αρχές του 5ου αι. π.Χ. μετά τους περσικούς πολέμους και μέσα στον αιώνα αυτόν. Ο Παυσανίας δεν το αναφέρει, από αυτό συμπεραίνεται πως η λατρεία εκεί δεν θα συνεχίστηκε μετά τον 5ο αι.

Όπως δείχνουν και τα ευρήματα η λατρεία στο σπήλαιο ήταν αφιερωμένη στον Πάνα και στις Νύμφες. Η λατρεία του Πανός γινόταν στα βάθη των δασών και στα σπήλαια. Ήταν ο προστάτης και σύντροφος των ποιμένων και των οδοιπόρων των δασών. Άλλα σπήλαια όπου έχει εξακριβωθεί λατρεία του Πανός έχουν βρεθεί στην Πάρνηθα και τη Βάρη.

ΤΟ ΙΕΡΟ ΤΗΣ ΑΦΡΟΔΙΤΗΣ

Βρίσκεται δεξιά της σημερινής οδού προς Σκαραμαγκά. Απέναντι από το ιερό στην άλλη πλευρά του δρόμου υπάρχουν λείψανα μεγάλου κτίσματος (25 μ. χ 15.50 μ.) ύψους 1.60 μ., πάχος 1.25 μ., από πολυγωνικούς καλώς επεξεργασμένους μεγάλους λίθους. Ο θεμέλιος τοίχος από κροκαλοπαγείς λίθους έχει ύψος 0.45 μ. Το Α. τείχος σώζεται καλύτερα με πολυγωνικές προσόψεις και εσωτερικά περιέχει μικρότερους λίθους. Με τον ίδιο τρόπο είναι κτισμένος και ο περίβολος του ιερού. Θα είναι το «τεδωορ θχ—μ κχηψμ η αρ νιομ» που αναφέρει ο Παυσανίας (1, 37, 7). Το ιερό τέμενος περιβάλλεται από τις τρεις πλευρές από τείχος, η τετάρτη πλευρά είναι αυτή του βράχου. Αρχικά το πάχος στην Α. πλευρά ήταν 1.50 μ. Το εσωτερικό τείχος του περιβόλου θεμελιώνεται σε σειρά λίθων οι οποίοι εξέχουν περί τα 0.25 μ. σχηματίζοντες είδος ευθυντηρίας.

Η είσοδος στο τέμενος γινόταν δια μέσου προπύλου. Οι δύο κίονες του προπύλου στηρίζονταν σε βάσεις. Η λατρεία γινόταν μπροστά από τον βράχο όπου ήταν και το κυρίως τέμενος. Στο βράχο οι κόγχες προορίζονταν για την εναπόθεση προσφορών και μπροστά τους υπήρχαν αναθηματικές βάσεις. Η μεγαλύτερη βάση (1.75 μ. χ 1.40 μ.) είναι από κροκαλοπαγή λίθο, δύο άλλες μικρότερες βάσεις είναι από ασβεστόλιθο. Βόρεια του τεμένους υπάρχει μονοπάτι λαξευτό στο βράχο το οποίο οδηγεί προς επίπεδο χώρο πάνω από το βράχο. Αυτός ο χώρος περιβάλλεται

σε απόσταση 9 μ. από τείχος. Είναι η συνέχεια του περιβόλου του ιερού. Αποτελείται από ακατέργαστους μεγάλους λίθους και έχει πάχος 0.80 μ.

Δυτικά του ιερού υπάρχει τετράπλευρος χώρος όχι εντελώς ορθογώνιος με πάχος τοίχων 0.40 μ.. Οι τοίχοι αποτελούνται από δύο παράλληλες σειρές λίθων οι οποίοι συνδέονται εγκαρσίως κατά διαστήματα με μπατικούς λίθους (που καλύπτουν όλο το πλάτος του τοίχου). Η είσοδος είναι από Α. με δύο παράλληλους βραχίονες τοίχους μήκους 1.80 μ. με παραστάδες καλώς δουλεμένες. Εντός του χώρου υπάρχουν δύο τετραγωνικές ασβεστολιθικές βάσεις κατά χώρα (0.53 μ. χ 0.53 μ.). Ενδιαμέσως αυτών υπάρχουν ίχνη τρίτης βάσεως. Πρόκειται για στοά που στηρίζοταν πιθανώς σε ξύλινους στύλους. Από τις δύο μικρές δεξαμενές η Α. με διάμετρο. 0.62-0.68 μ. έχει στο στόμιο υδρορροή πλάτους. 0.24-0.28 μ.. Η Δ. δεξαμενή διάμετρο. 0.70-0.72 μ. έχει υδρορροή μήκους. 0.60 μ., πλάτους. 0.40 μ. Δυτικά του χώρου και εξωτερικά τρίτη δεξαμενή έχει διάμετρο 0.72-0.82 μ. Οι δεξαμενές επικοινωνούν μεταξύ τους με υπόνομο. Προφανώς χρησίμευαν για συναγωγή των ομβρίων υδάτων.

Δυτικά του χώρου υπάρχουν θεμέλια οικοδομήματος σε μορφή ναού εν παραστάσει. Σε κάθε παραστάδα αντιστοιχεί λίθος με λαξευτή οπή για εφαρμογή ξύλινου άξονος κιγκλιδώματος και σφήνωση κατωφλίου. Ο σηκός μήκους 2.26 μ. σώζει απλό ψηφιδωτό από στρογγυλές ψήφους. Ο οπισθόδομος ήταν μικρού βάθους. Ήσως να επρόκειτο για μικρό ναϊκό οικοδόμημα θησαυρού και όχι για κανονικό ναό.

Από τα ευρήματα του χώρου σπουδαιότερα είναι: 1) Αναθηματικό ανάγλυφο (Αρχαιολογικό μουσείο αριθμ. 1597) από πεντελικό μάρμαρο που παριστάνει τρεις γυναικείες μορφές, έρωτα, βωμό και μία ανδρική μορφή. Δύο από τις γυναικείες μορφές είναι η Αφροδίτη και η θεά Πειθώ. Λείπει το άνω μέρος του αναγλύφου. 2) Σύμπλεγμα αγαλμάτων Αφροδίτης και έρωτα (αριθμ. 2167). Λείπουν οι κεφαλές. 3) Γυναικείο ενδεδυμένο άγαλμα (αριθμ. 2168). Λείπει η κεφαλή. 4) Μαρμάρινες ενεπίγραφες περιστερές. 5) Μαρμάρινα ενεπίγραφα γυναικεία αιδοία. 6) Τρεις αφιερωματικές επιγραφές στην Αφροδίτη στο βράχο. 7) Εννέα επιγραφές σε μαρμάρινες ή ασβεστολιθικές βάσεις όλες με την επιγραφή «(ο τάδε) Αφροδίτει ανέθηκε» ή «(τάδε) ανέθηκε». Νότια του χώρου υπάρχει οικοδόμημα (10.35 μ. χ 11.77 μ. χ 10.15 μ. χ 12.39 μ.). Οι τοίχοι από διαφόρους λίθους διατηρούνται μέχρι ύψ. 1.60 μ. Το πάχος των εξωτερικών τοίχων ήταν 0.75 μ. και των εσωτερικών 0.70 μ., 0.44 μ. Στην Α. στενή πλευρά βρίσκεται η είσοδος πλάτους 0.95 μ. με μαρμάρινο κατώφλι κατά χώραν. Η πρόσοψη έχει τρία δωμάτια ίδιου πλάτους. Των δωματίων Α και Β το μήκος είναι 2.96 μ., του Γ 10.27 μ. Το μεσαίο Α. δωμάτιο, είναι πρόδομος με εισόδους στις τέσσερις πλευρές. Το δωμάτιο Γ θα ήταν στοά με κλίνες για την εξυπηρέτηση των προσκυνητών. Το δωμάτιο Δ, ορθογώνιος χώρος θα ήταν ύπαιθρος αυλή (7.13 μ. χ 5.47 μ.). Μικρή λίθινη βάση απέναντι στη Ν. παραστάδα της εισόδου της αυλής χρησίμευε ως βάση ξύλινου κίονα ο οποίος στήριζε τη στέγη μικρού προστεγάσματος. Όμοιο προστέγασμα υπήρχε

και στην είσοδο του οικίσκου του οποίου σώζεται η μία βάση ξύλινου κίονα. Στη ΝΔ. γωνία της αυλής μικρότερος χώρος (2.19 μ. χ 1.45 μ.) περιορίζοταν από κάθετο τοίχο προς τη Δ. πλευρά του οικίσκου. Αυτού του χώρου το δάπεδο είναι κατά 0.50 μ. υψηλότερο από το δάπεδο της αυλής. Μέσα στους τοίχους του οικίσκου βρέθηκαν εντοιχισμένα τμήματα μικρών μαρμαρίνων ενεπιγράφων βάσεων. Θα πρόκειται για κατοικία ιερέων ή για ξενώνα.

Α. του οικίσκου βρίσκεται συγκρότημα μεταγενέστερων δωματίων με μεγάλη μακρόστενη αίθουσα (18 μ. χ 3.20 μ.).

Ο χώρος χρησιμοποιήθηκε από το δεύτερο μισό του 5ου αι. π.Χ. μέχρι τους ρωμαϊκούς χρόνους. Δ. Ιερού Αφροδίτης. Μικρός οικισμός στο δρόμο που προχωρεί στο ύψωμα προς τους Ρειτούς, 800 μ. από το Ιερό της Αφροδίτης. Ν. του δρόμου περίβολος 9.50χ4 μ. Πιθανότατα περιέκλειε τάφους. Απέδωσε όστρακα του τέλους του 4ου αι. π.Χ.

Η ΙΕΡΑ ΟΔΟΣ

Από το ιερό της Αφροδίτης Β. προς το Δαφνί η αρχαία Ιερά οδός βαίνει παράλληλα και σε απόσταση λίγων μέτρων από την σημερινή ασφαλτοστρωμένη Ιερά οδό. Διακρίνονται οι παράλληλοι αύλακες των τροχών των αρμάτων πάνω στο βραχώδες έδαφος. Δυτικά του ιερού της Αφροδίτης η αρχαία οδός διχοτομείται σε δύο βραχίονες. Ο δεξιός ανέρχεται προς την κορυφή της λοφώδους άκρας του ΒΑ. τμήματος του Ποικίλου όρους. Υπερβαίνει την κορυφή, κατέρχεται με απότομη κλίση από την άλλη πλευρά του λόφου προς την μικρή πεδιάδα των Ρειτών και αφήνοντας αυτήν αριστερά προχωρεί από μικρό άνοιγμα μεταξύ του Αιγάλεω και του λόφου ο οποίος αποκλείει από Β. και Δ. τον Ρειτό προς το Θριάσιο Πεδίον. Από το ιερό της Αφροδίτης προς τους Ρειτούς το κατασκεύασμα της οδού σώζεται καλώς και συνίσταται από μικρές ή μεγάλες συμπιεσμένες πέτρες. Υπάρχει χαμηλό κατωφερικό ανάλημμα στη μια πλευρά με μεγάλους ακατέργαστους λίθους. Σε 300 μ. απόσταση από το ιερό, όπου η οδός υπερπηδά μικρή χαράδρα, η οδός στηρίζοταν επί υψηλού από ακατέργαστους λίθους πολυγωνικού αναλήμματος.

Πριν από την κορυφή του βουνού απ' όπου αρχίζει η κάθοδος προς τους Ρειτούς σώζεται δίπλα στην οδό μεγάλος τετράγωνος ασβεστόλιθος ύψ. 0.47 μ. Στην άνω επιφάνεια φέρει ορθογωνικό τόρμο 0.43 μ. χ 0.30 μ. Ίσως να πρόκειται για βάση όρου που ρύθμιζε τα σύνορα μεταξύ Αθηνών και Ελευσίνας.

Ο αριστερός βραχίων φέρεται παράλληλα και σε απόσταση 20 μ. από της σημερινής οδού. Κοντά στην παραλία παρέκαμπτε τη λοφώδη άκρα και έβαινε προς Β. επί του χαμηλότερου μέρους της άκρας. Λίγα μέτρα από την παραλία διχοτομείται εκ νέου. Αφ' ενός συνεχίζεται προς Β. μέχρις ότου συνενώνεται με την πρώτη οδό. Αφ' ετέρου ο νέος βραχίων τρέπεται προς Δ. μεταξύ του σημερινού φράγματος της λίμνης Κουμουνδούρου και της σημερινής οδού.

Των οδών τούτων σώζονται λίγα μέρη, 100 μ. από το ιερό, περισσότερα στην προς τους Ρειτούς πλευρά της λοφώδους άκρας του Ποικίλου. Άλλοτε πριν λατομηθεί χάριν της νέας οδού η παρά την θάλασσα άκρα του λόφου ήταν ορατές εκεί οι χαραγμένες στο βράχο τροχιές. Εκ του τμήματος της οδού επί πεδινού εδάφους σώζονται στον προς το Θριάσιο Πεδίο βραχίονα υπόλοιπα του αναλημματικού τοίχου εκ μεγάλων ογκολίθων, στον δε προς την Ελευσίνα βραχίονα ολόκληρο τμήμα μήκους 300 μ. παραλλήλως προς το σημερινό φράγμα του Ρειτού. Η συνέχεια της οδού αυτής εμφανίζεται δια των αυλακιών των τροχών χαμηλά στην προς τη θάλασσα πλευρά του χαμηλού λόφου που κλείνει προς Δ. την λίμνη. Το πλάτος της οδού κυμαίνεται μεταξύ 4-5 μ. και περιορίζεται εκατέρωθεν δια λίθων εξεχόντων κατά το ήμισυ πάνω από το έδαφος, οι δε αποστάσεις των αυλακιών των τροχών είναι 1.40 μ. Όπου το έδαφος ήταν μαλακό έθεσαν επίχωση από μικρούς λίθους και χώμα και στην επιφάνεια της επιχώσεως πλακοειδείς λίθους.

Κατά μήκος της οδού από τα τείχη του Κεραμεικού υπήρχαν τάφοι, όπως ήταν ο κανόνας για τις εκτός των τειχών μεγάλες αρτηρίες. Τάφοι βρέθηκαν και στην περιοχή Χαιδαρίου σε χαμηλότερο ύψος ενός μάλιστα οικοπέδου οι τάφοι έχουν χαρακτηριστεί διατηρητέοι.

Ένα σημαντικό ταφικό μνημείο ήταν το κενοτάφιο της εταίρας Πυθιονίκης κατασκευασμένο από τον Άρπαλο, τον θησαυροφύλακα του Μεγ. Αλεξάνδρου, που βρισκόταν σε χαμηλότερο ύψος προς την πλευρά του λόφου του Προφήτη Ηλία του Χαιδαρίου.

ΟΙ ΡΕΙΤΟΙ (Λίμνη Κουμουνδούρου)

Γέφυρα

Στο μέσον του πλάτους της λίμνης υπάρχει μεγάλη σειρά ορθογωνίων πωρίνων λίθων με διεύθυνση ΝΑ.-ΒΔ. Το βάθος της λίμνης εδώ είναι 2 μ. Οι λίθοι εξέχουν λίγο από τον πυθμένα της λίμνης. Πρόκειται για τείχος πλάτους 0.80-1 μ. ορατό μέχρι μήκους 8 μ. Στην επιγραφή (IG I, 2, 81) του 421/420 π.Χ. αναφέρεται γέφυρα κατασκευασμένη με λίθους από τον αρχαίο Ελευσινιακό ναό. Από αυτήν θα διερχόντουσαν τα ύδατα της λίμνης προς τη θάλασσα. Μια τέτοια πέτρα χρησιμοποιήθηκε και για την κατασκευή του τείχους.

Φάρος

Επί της κορυφής του χαμηλού λόφου στην απόληξη της λίμνης προς την πλευρά της Ελευσίνας βρέθηκε τυμβοειδής σωρός χωμάτων. Πρόκειται για τετράγωνο κτίσμα εκ τοίχων 4 μ. χ 3 μ. από ακατέργαστους λίθους με κάθε πλευρά 12.55 μ. χ 8.80 μ. και σωζόμενο ύψος 1.20 μ. Το μεταξύ των τοίχων κενό τετράγωνο με διαστάσεις 7.70 μ. χ 4.35 μ. έχει βάση την επιφάνεια του βράχου. Ο χώρος ήταν γεμάτος από τέφρα και υπολείμματα πυρών. Μέσα στην τέφρα βρέθηκαν

τεμάχια αγγείων των τελευταίων ρωμαϊκών-πρώτων βυζαντινών χρόνων. Πρόκειται ίσως για φάρο.

Ο Παυσανίας (1, 38) αναφέρει ότι μετά τους Ρειτούς συνάντησε το μέρος όπου έμενε ο Κρόκων και στην εποχή του ονομαζόταν ανάκτορο του Κρόκωνα. Δεν βρήκε όμως τον τάφο του. Ακολουθούσε το ηρώο του Ευμόλου, του Ιπποθόωντα και τέλος του Ζάρηκα.

ΒΟΡΕΙΑ ΠΛΕΥΡΑ

ΤΟ ΔΕΜΑ

Το τείχος

Η ονομασία «Δέμα ή Δέσις» προέρχεται από το ότι ενώνει «δένει» τα δύο βουνά. Το τείχος βρίσκεται στο στενότερο σημείο μεταξύ των ορέων Πάρνηθας και Αιγάλεω (Ποικίλον όρος). Έχει ύψη προς τα Δ. Το μήκος του είναι 4.360 μ. Το τείχος προάσπιζε την Α. πεδιάδα των Αθηνών από επιθέσεις από την Δ. πεδιάδα του Θριάσιου πεδίου. Για να επιπλέξει την ανώτερη προστασία το τείχος δεν όφειλε υποχρεωτικά να ακολουθεί ευθεία γραμμή.

Διαιρείται σε δύο τομείς

α) τον Ν. από το Αιγάλεω προς Β. κορυφή (2.950 μ.) καλώς διατηρημένο και κατασκευασμένο στερεά,

β) από την κορυφή προς την Β. απόληξη (1410 μ.) κακώς διατηρημένο και κατασκευασμένο με φτωχά υλικά.

Ο Ν. τομέας είναι κτισμένος σε σειρές χωριστών τοίχων που αφήνουν μια μικρή πλάγια είσοδο μεταξύ τους. Αυτοί οι τοίχοι έχουν μήκος από 45 μ. έως 105 μ. και πλάτος 1.50 μ. έως 1.80 μ. Σε άλλα επίπεδα σημεία οι τοίχοι έχουν μήκος 24-37 μ. και πάχος 2.70-2.80 μ. και έχουν και τις δύο πλευρές καλώς επεξεργασμένες.

Ο Β. τομέας αποτελείται από 53 μήκη τοίχου, 39 στενού και 14 φαρδιού τύπου. Στα στενά τμήματα 16 μετρούν 70-79 μ., 15 τμήματα 45-51 μ., τέσσερα τμήματα 97-105 μ., τρία τμήματα 60-63 μ. Όπου η θέση ήταν ισχυρή τα τμήματα ήταν μακρύτερα, όπου ασθενής αμυντικά μικρότερου μήκους. Διατηρήθηκαν 50 ανοίγματα και δύο φαρδιές πύλες. Το ύψος του τείχους φτάνει το 1.50-2 μ. Το τείχος είναι κατασκευασμένο από λίθους χωρίς συνδετικό υλικό. Σε μερικά σημεία διατηρήθηκαν και οι δύο όψεις, σε άλλα μόνο η πρόσοψη. Η απουσία ομοιομορφίας στην κατασκευή του τείχους δείχνει την εξάρτηση του σχεδίου από την τακτική και τη μορφή του εδάφους.

Τα ανοίγματα δεν ήταν μετωπιαία αλλά πλάγια. Όλα ήταν σε ορθή γωνία. Το σύνηθες πλάτος τους ήταν γύρω στο 1μ. Φαίνεται να μην είχαν πόρτα ή σκεπή. Σε μερικές οι παραστάδες έχουν διατηρηθεί. Η κάλυψη τους θα γινόταν ή με επιστύλιο ή με διάφραγμα. Τα ανοίγματα αυτά δεν χρησίμευαν ως θύρες αλλά ως έξοδοι σε έκτακτες περιπτώσεις ξαφνικής επιθέσεως. Ήταν τόσο φαρδιές όσο χρειαζόταν για ένα άνετο πέρασμα.

Οι δύο θύρες ήταν φαρδιές και μετωπικές με βαθιά περάσματα. Όριζαν δύο οδούς που διέσχιζαν το τείχος με κατευθύνσεις προς Α. και Δ. Βρισκόντουσαν σε απόσταση 230 μ. η μία από την άλλη. Η μία χρησίμευε σαν κυρία οδός στον κεντρικό ύψωμα μεταξύ των δύο πεδιάδων και η άλλη σαν μια τεχνητή οδός.

Η τοιχοδομία του τείχους είναι ποικίλη. Μεγάλοι λίθοι ακατέργαστοι, πολυγωνικού ή λεσβιακού τύπου. Η χρήση ορθογωνίων λίθων είναι σπάνια όπως επίσης και οι τραπεζιοειδούς μορφής.

Πύργος του Δέματος

Στην κορυφή του Ν. λόφου υπάρχει ένα κυκλικός ελλειπτικός περίβολος από μικρούς λίθους πάχους 1.30-1.70 μ. Στον εσωτερικό χώρο (30 μ. x 20 μ.) δεν υπάρχουν ίχνη. Στη Δ. πλευρά βρίσκεται ο πύργος κυκλικής μορφής με μικρούς λίθους διαμέτρου 7.50 μ. και διατηρηθέντος ύψους 1.50 μ. Εκεί βρέθηκαν θραύσματα κεραμίδων στέγης.

Ο πύργος θα πρέπει να ήταν στρατιωτικό παρατηρητήριο και πύργος μεταδόσεως σημάτων, αλλά μπορεί να χρησιμοποιήθηκε και ως στρατηγείο του τείχους. Αυτό συμπεραίνεται από τη θέση του στο υψηλότερο σημείο, από την απομόνωσή του και από την κατασκευή του. Επιβλέπει όλη την περιοχή.

Πύργος του Ποικίλου όρους

Στην απέναντι πλευρά σε ύψος 452μ. βρίσκεται ένας άλλος πύργος ίδιου σχεδίου και κατασκευής. Ελέγχει τη θάλασσα της Σαλαμίνας, το Θριάσιο πεδίο καθώς και την πεδιάδα των Αθηνών. Ο περίβολος έχει διάμετρο 5.50 μ. και το διατηρηθέν ύψος του είναι 1.50 μ. Είναι κατά το μεγαλύτερο μέρος του κατεστραμμένος. Η τοιχοδομία του είναι καλύτερη από αυτήν του τείχους. Βρέθηκαν θραύσματα κεραμίδων στέγης όμοια με αυτές του πρώτου πύργου.

Οι δύο πύργοι δεν έχουν άμεση οπτική επαφή. Εκατό μ. B. από τον δεύτερο πύργο διατηρούν απ' ευθείας επαφή. Μπορούσαν να δέχονται μηνύματα και να τα μεταδίδουν στην Αθήνα. Η κατασκευή τους είναι παρόμοια. Η χρήση τους θα μπορούσε να είναι του πρώτου να ελέγχει το πέρασμα, του δε δευτέρου να μεταδίδει μηνύματα στην Αθήνα.

Χρονολόγηση του τείχους

Η χρήση ορθογωνίων λίθων φανερώνει κατασκευή στον 5ο αι. Η κατασκευή τόσων πολλών ανοιγμάτων και η σύγκρισή τους με άλλα παράλληλα δείχνει κατασκευή όχι πριν από την αρχή του 4ου αι. Τα κεραμικά όστρακα που βρέθηκαν ανήκουν στους 5ο και 4ο αι. Συνεπώς η χρονολόγηση του τείχους θα πρέπει να τοποθετηθεί μέσα στον 4ο αι. Προτείνονται τρεις περίοδοι, η πρώτη γύρω στο 378 με τον Βοιωτικό πόλεμο, η δεύτερη γύρω στο 337-336 και η τρίτη κατά την περίοδο των Μακεδόνων. Οι δύο πρώτες είναι και οι επικρατέστερες.

Η οικία

Βρίσκεται σε απόσταση 13 μ. από τη Δ. όψη του τείχους. Η κύρια οικία έχει σχήμα παραληπίπεδου. Μικρό δωμάτιο ή καλύβα υπάρχει στη ΝΑ. γωνία και καμπύλος

περιφραγμένος ανοικτός χώρος στο Α. άκρο. Οι διαστάσεις της είναι 22.05 μ. χ 16.10 μ. Τα χαμηλά θεμέλια έχουν πάχος 0.45 μ. Όλα τα δάπεδα είναι χωμάτινα. Κατά μήκος της Β. πλευράς βρίσκεται σειρά εκ πέντε δωματίων. Όλα είχαν βάθος 4.70 μ., αλλά ποικίλου πλάτους. Βρέθηκαν και έκτο δωμάτιο και πύλη εισόδου στην Α. πλευρά και άλλο μικρό δωμάτιο στη ΝΔ. γωνία. Ο υπόλοιπος χώρος καταλαμβανόταν από την αυλή η οποία δεν ήταν όλη ακάλυπτη. Μία λιθινή βάση κίονος διαμέτρου 0.30 μ. κατά χώρα στη Δ. πλευρά της οικίας υποδεικνύει την ύπαρξη στεγάστρου το οποίο κάλυπτε τμήμα της αυλής. Η κυρία είσοδος ήταν στη ΝΑ. γωνία σε μικρή εσοχή με διπλά θυρόφυλλα. Ανατολικά της υπήρχε μικρό προσαρτημένο δωμάτιο με λεπτότερους τοίχους πάχους 0.40 μ. Η σκεπή της κύριας οικίας ήταν με κεράμους, οι περισσότερες επίπεδοι κιτρινωπές κορινθιακού τύπου και μερικές στρωτήρες λακωνικού τύπου. Από τα δωμάτια της Β. πλευράς το Δ. ήταν ανδρώνας. Η προεξοχή σε όλο το μήκος των τοίχων χρησίμευε ως βάση των κλινών των συνδαιτυμόνων. Η ωοειδής οπή στο τέταρτο δωμάτιο από τη Δ. πλευρά θα μπορούσε να είναι υπερυψωμένη εστία. Θραύσματα πήλινου λουτήρα στο ΝΔ. γωνιακό δωμάτιο υποδηλώνουν λουτρό. Μία βάση στήλης θα είναι η μόνη διασωθείσα κατά χώρα από μια σειρά κιόνων κατά πλάτος της οικίας οι οποίοι δημιουργούν σκιασμένο χώρο στην πρόσοψη των Β. δωματίων. Οι τοίχοι της οικίας ήταν παχείς για να δεχθούν και δεύτερο όροφο. Αγγεία χρονολογούμενα στα τέλη του 5ου αι. βρέθηκαν εντός του χώρου της οικίας. Για τη χρήση της οικίας προτάθηκαν η λειτουργία της ως αγροικίας, ως ξενώνα για τους περαστικούς της οδού ή τέλος ως κατοικία των ιερέων πλησίον ευρισκομένου και μη ευρεθέντος ιερού. Η οικία πρέπει να χρονολογείται γύρω στα 421-413 ή μετά το τέλος του 5ου αι.

"Μεγάλη οικία"(Grosses Haus) (Karten von Attika)

Στους πρόποδες του Αιγάλεω βρέθηκαν θεμέλια και τα κάτω τμήματα τοίχων αρχαϊας οικίας διαστάσεων 9.50χ17 μ. Οι τοίχοι είναι όμοιοι με της οικίας του Δέματος. Μέσα και γύρω του βρέθηκαν θραύσματα λακωνικών κεραμίδων και κοινών οστράκων. Αυτή η οικία φαίνεται να είναι σύγχρονη με την οικία του Δέματος.

ΚΑΛΙΣΤΗΡΙ-ΣΠΗΛΙΕΣ

Σε κοντινή απόσταση από το τείχος Δέμα.

Ανεσκάφησαν δύο μικρά δωμάτια λαξευμένα στο φυσικό βράχο. Κατά την άποψη του Α. Σκιά πρόκειται για τάφο σε σχήμα ναίσκου ή ηρώο. Το Α. δωμάτιο έχει μήκος 4 μ., στον Α. τοίχο του έχει λαξευμένη μεγάλη τετράγωνη κόγχη για την τοποθέτηση αναθηματικού αναγλύφου. Στο μέσον του Δ. δωματίου διαθέτει λαξευμένο στο βράχο κυλινδρικό βωμό. Προφανώς πρόκειται για μικρό ιερό που θα ήταν το κέντρο του δήμου της Οής. Η γύρω περιοχή είναι γεμάτη οστρακα, θεμέλια τοίχων, οικιών ή άλλων δημοσίων κτιρίων προς Ν. και Δ. του ιερού.

Ερείπια διακρίνονται μέχρι το ρέμα της Γιαννούλας και σε ακτίνα 1 χλμ. από το ιερό, όπως επίσης και κωδωνοειδή πηγάδια λαξευμένα στο βράχο. Ένα μικρό γεφύρι πλάτους 1 μ. είναι κτισμένο κατά τον εκφορικό τρόπο. Μέσα στην κοίτη του ρέματος διακρίνονται 11 τοίχοι. Ν. του ιερού διακρίνεται μια ιδιόρρυθμη κατασκευή από ένα κυκλικό δωμάτιο εγγεγραμμένο σε ορθογώνιο κτίσμα. Περιείχε όστρακα που ανήκαν σε κυψέλες. Θα πρόκειται για βιοτεχνική εγκατάσταση μελιού.

Ν. του ιερού μεγάλος κυκλικός περίβολος διαμ. 24 μ. περ. Διατηρήθηκε όλη η περιφέρειά του εκτός από το Δ. τμήμα του και ένα μεγάλο ορθογώνιο δωμάτιο στα Ν. του περιβόλου. Θραύσματα αγγείων και δύο χάλκινα νομίσματα υποδηλώνουν χρονολόγηση από 1^ο-5^ο αι. μ.Χ. Ο περίβολος συνιστά κτηνοτροφική εγκατάσταση για σταυλισμό κατοικίδιων ζώων. Το δωμάτιο στα Ν. θα ήταν αποθηκευτικός ή οικιστικός χώρος.

Στο χάρτη του Kaupert σημειώνονται ίχνη αρχαίας οδού, ερείπια αρχαίων οικιών και μικρή γέφυρα.

ΔΥΤΙΚΗ ΠΛΕΥΡΑ

"Στρατόπεδο".

Βρίσκεται σε απόσταση 3 χλμ. Δ. του Δέματος. Πρόκειται για ευρύς οχυρωματικό περίβολο με οκτώ πύργους. Η περιφέρεια του Στρατοπέδου ανέρχεται σε 375 μ. Ο κυκλικός τοίχος στα καλύτερα διατηρούμενα τμήματά του έχει περ. 2.25 μ. πάχος. Σε πολλά σημεία έχει καταπέσει πράγμα που καθιστά δύσκολη την ταύτιση και τις μετρήσεις. Το διατηρούμενο ύψος είναι 1.00-1.50 μ. και με τις πεσμένες πέτρες πρέπει να έφθανε τα 2 μ. Οκτώ πύργοι υπήρχαν στην περιφέρεια του τείχους σε άνισα διαστήματα με 4.00-5.00 πλάτος. Ένας αριθμός κτιρίων βρέθηκαν εντός του περιβόλου με 0.50 μ. ύψος και 0.60-0.50 μ. πλάτος. Ένα από αυτά περιείχε οκτώ ή περισσότερα δωμάτια. Βρέθηκαν θραύσματα από κεραμίδες οροφής λακωνικού τύπου και λίγα όστρακα.

Ένας στενός τείχος διατρέχει τις υπώρειες σε ΝΑ. κατεύθυνση προς την πεδιάδα. Σε απόσταση 36 μ. διακόπτεται από ένα σύγχρονο μονοπάτι. Σε 175 μ. από το κυκλικό "Στρατόπεδο" αρχίζει να ανεβαίνει στα υψώματα, συναντά ένα μικρό πύργο και κατεβαίνει προς την πεδιάδα όπου χάνεται σε ένα ξεροπόταμο. Το συνολικό μήκος του τοίχου είναι 510 μ. και το πάχος του 1 μ. Βρέθηκαν άφθονα θραύσματα από κεραμίδες στέγης πιθανώς κλασσικής ή ελληνιστικής εποχής. Πρόκειται για εγκατάσταση σύγχρονη με το Δέμα.

ΝΑ. του "Στρατοπέδου". Τάφοι και οικίες (Karten von Attika) στην πεδιάδα. Μια μεγάλη ποσότητα από πέτρες οι οποίες ανήκουν σε κτίρια και μερικοί τοίχοι που χρησιμοποιούν κονίαμα

δεν παρέχουν ενδείξεις αρχαϊκής κατοίκησης. Φαίνεται να χρονολογούνται στη μεσαιωνική ή μεταγενέστερη εποχή.

Στεφάνι. 1500 μ. ΒΔ. της λίμνης Κουμουνδούρου. Κατά πληροφορίες βρέθηκαν νεολιθικά άστρακα.

Υψωμα 144, 2 (Karten von Attika) Β. της Ιεράς Οδού υπάρχει αρχαίο λατομείο.

Λόφος Δεμερτζή. Α. των Ρειτών εντοπίζεται οχυρωμένη θέση δήμου.

Καλύβια. Ο αρχαίος δήμος Θρία. Ο χώρος απέδωσε επιτύμβιες στήλες, επιγραφές και ανάγλυφα.

ΑΝΑΤΟΛΙΚΗ ΠΛΕΥΡΑ

Τείχος του Καματερού

Μακρύς και στενός τείχος στην Α. πλευρά του όρους. Έχει διαστάσεις 0.60-0.90 μ. Διατηρείται σε ύψος 0.50 μ. περίπου. Αρχίζει στη ΒΑ. γωνία του υψόμετρου 346.3 (Karten von Attika), συνεχίζει για περ. 400 μ. σε ευθεία γραμμή και καταλήγει στο υψόμετρο 274.0. Συνεχίζοταν προς τα Β. Στα άκρα του τείχους τα χωράφια διατάραξαν τη συνέχειά του. Το τείχος συνδέθηκε με την οχύρωση σε ένα λόφο 2.500 μ. περ. Α. στο Γεροβουνό και χρησίμευε σε μια κοινότητα γύρω από τα Άνω Λιόσια. Ίσως να πρόκειται για οχυρό προορισμένο για προσωρινή χρήση από μια δύναμη που θα εισέβαλε στην πεδιάδα της Αθήνας. Η χρονολόγησή του εξαρτάται από αυτήν του "Στρατοπέδου" και του τείχους του Δέματος.

Πιζοβούνι. Β. υπώρειες Αιγάλεω. Απέναντι από τον σιδηρ. Σταθμό Α. Λιοσίων. Δύο τάφοι που περιείχαν σαρκοφάγους.

Αιγάλεω. ΒΑ. πλαγιά κοντά στο Καματερό βρίσκονται μέσα στα αμπέλια πολλές αρχαιότητες, ανάγλυφο, πίθοι, πλίνθοι (1920).

Δ. ΠΡΟΣΤΑΤΕΥΟΜΕΝΟΙ ΧΩΡΟΙ ΚΑΙ ΜΝΗΜΕΙΑ

Δήμοι Χαϊδαρίου, Ασπροπύργου και Ανω Λιοσίων

«Αποφασίζομεν όπως κηρυχθώσι τοπία των ορέων ... Αιγάλεω... Πάρνηθος.... ως ιδιαιτέρου φυσικού κάλλους χάριν της διατηρήσεως και προστασίας του χαρακτήρος αυτών εκ της ασυδότου λατομήσεως και ατάκτου οικοδομήσεως».

Άρθρο 1 του Ν. 1469|1950

A) ΥΑ 22323| 23|11|1968 ΦΕΚ 669|Β| 30-11-1968

B) ΥΑ 25638| 27-3-1969 ΦΕΚ 236|Β| 4-4-1969

Φορέας προστασίας η Β' Εφορεία Προϊστορικών & Κλασικών Αρχαιοτήτων, ΥΠΕΧΩΔΕ

Δήμος Χαϊδαρίου

Δαφνί

«Α) κηρύσσεται ως προέχον βυζαντινόν μνημείον η Μονή Δαφνίου (μετά παρεκκλησίου του Κοιμητηρίου) Αττικής»

N. 2447

«Β) χαρακτηρίζουμε ως αρχαιολογικό χώρο την προς Δυσμάς της Μονής Δαφνίου και μεταξύ της Ιεράς Οδού και του χειμάρρου περιοχήν εις απόστασιν 500μ. από της Μονής».

K.N. 5351| 1932, άρθρο 52.

A) ΒΔ 19-4-1921 ΦΕΚ 68|Α|26-4-1921

B) ΥΑ 35430| 2137| 29-12-1959 ΦΕΚ 24|Β| 22-1-1960

Φορέας προστασίας Α' Εφορεία Βυζαντινών Αρχαιοτήτων

Σύγχρονη Ιερά Οδός

«χαρακτηρίζομεν ως αρχαιολογικούς χώρους

2) την περί τον αρχαιολογικόν χώρον του ιερού της Αφροδίτης κατά την Ιεράν Οδόν προς Ελευσίνα και δη εις απόστασιν 58 μεν μ. προς Δ., 100 δε μ. προς Β. και 100μ. προς Α.».

Άρθρο 52 του K.N. 5351|1932

ΥΑ 25666| 984| 30-5-1957 ΦΕΚ 265|Β| 1-10-1957

Φορέας προστασίας η Γ' Εφορεία Προϊστορικών & Κλασικών Αρχαιοτήτων

Επι της Ιεράς Οδού αρχαιολογικός χώρος 1) οικόπεδο ιδιοκτ. Ευ. Βλασιάδη - Σοφ. Κιντή 2) τμήμα γειτονικού οικοπέδου ιδιοκτ. Καλλ. Κυριακίδου κ. Μ. Πετροχείλου. Ταφικά μνημεία τα καλύτερα διατηρούμενα σε όλη τη διαδρομή της Ιεράς Οδού. (Ιερά Οδός- Αισχύλου- Σαχτούρη- Δρομοκαΐτη)

ΥΑ ΥΠΠΟ|ΑΡΧ|Α1|Φ03|18564|778|8-6-1988 ΦΕΚ 491|Β|14-7-1988
Φορέας Προστασίας Γ' Εφορεία Προϊστορικών και Κλασικών Αρχαιοτήτων

Δήμος Ασπροπύργου

Λίμνη Κουμουνδούρου (Ρειτοί)

«χαρακτηρίζομεν ως ιστορικόν τόπον την λίμνην Κουμουνδούρου παρά τον Σκαραμαγκά Αττικής και καθορίζομεν ζώνην προστασίας πλάτους (50) πεντήκοντα μέτρων πέριξ αυτού».

Άρθρο 5 Ν. 1469|1950 ΥΑ Α|Φ31|41|1|2-1-1974 ΦΕΚ 5|Β| 8-1-1974

Φορέας προστασίας η Γ' Εφορεία Προϊστορικών & Κλασικών Αρχαιοτήτων

Δήμος Πετρουπόλεως

Σπήλαιο σταλακτίτων. Βόρεια παρυφή χαράδρας Γεώργιζα εντός του λατομείου Β. Μουρίκη και Σια.

ΥΑ 29776|307|10-3-1959 ΦΕΚ 119|Β|2-4-1959

Φορέας Προστασίας ΥΠΠΟ - ΕΠΣ

Θέατρο Πέτρας. Ασβεστοκάμινος "... διότι η λειτουργία του είναι άμεσα συνδεδεμένη με τη διαμόρφωση του χαρακτήρα και την ανάπτυξη της περιοχής"

ΥΑ ΔΙΛΑΠ| Γ| 2276|36225| 6-10-1988 ΦΕΚ 768|Β| 25-10-1988

Φορέας Προστασίας ΥΠΠΟ - 1^η Εφορεία Νεωτέρων Μνημείων

Δήμος Φυλής

"Χαρακτηρίζεται ως αρχαιολογικός χώρος η περιοχή "Καλιστήρι-Σπηλιές όπου λείψανα αρχαίου δήμου 'Οης"

ΥΑ ΥΠΠΟ |ΑΡΧ|Α1|Φ43|48335|2767 π.ε. |15-2-1996 ΦΕΚ 272|Β|23-4-1996

Φορέας Προστασίας ΥΠΠΟ - Β' Εφορεία Προϊστορικών και Κλασικών Αρχαιοτήτων

Ε. ΠΑΡΑΤΗΡΗΣΕΙΣ ΣΤΑ ΜΝΗΜΕΙΑ ΚΑΙ ΤΟΥΣ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΟΥΣ ΧΩΡΟΥΣ

Τα παραπάνω αναφερθέντα μνημεία οριοθετούν δύο χώρους οι οποίοι αποτελούν και φυσικές εξόδους από την πεδιάδα των Αθηνών προς το Θριάσιο πεδίο. Ο πρώτος χώρος, αυτός της Ιεράς Οδού, χρησίμευε κατά την αρχαιότητα όχι μόνο ως οδός επικοινωνίας μεταξύ των δύο πεδιάδων αλλά κυριότερα, και για αυτό είναι πιο γνωστή, ως η οδός που ακολουθούσε η πομπή από τον Κεραμεικό προς το ιερό της Δήμητρος και Κόρης στην Ελευσίνα όπου τελούνταν τα Ελευσίνια μυστήρια. Κατά μήκος της οδού υπήρχαν τάφοι, όπως ήταν ο κανόνας για τις εκτός των τειχών μεγάλες αρτηρίες. Τάφοι βρέθηκαν και στην περιοχή Χαϊδαρίου σε χαμηλότερο ύψος, ενός μάλιστα οικοπέδου οι τάφοι έχουν χαρακτηριστεί διατηρητέοι. Ένα σημαντικό ταφικό μνημείο ήταν το κενοτάφιο της εταίρας Πυθιονίκης κατασκευασμένο από τον Άρπαλο, τον θησαυροφύλακα του Μεγ. Αλεξάνδρου που βρισκόταν σε χαμηλότερο ύψος προς την πλευρά του λόφου του Προφήτη Ηλία του Χαϊδαρίου. Κατά μήκος της οδού βρισκόντουσαν και ιερά αφιερωμένα σε διάφορες θεότητες όπως είναι αυτό της Αφροδίτης και του Πυθίου Απόλλωνα που τοποθετείται πιθανώς στο χώρο της Μονής Δαφνίου. Ιερό χαρακτήρα είχε και η λατρεία του Πανός και των Νυμφών στο σπήλαιο ΝΔ. της Μονής. Παρόμοια σπήλαια όπου λατρευόταν ο Πάνας έχουν βρεθεί στην Πάρνηθα και στη Βάρη. Μετά την αρχαιότητα η λατρεία συνεχίστηκε στην περιοχή στο χώρο της Μονής Δαφνίου όπου κτίστηκε παλαιοχριστιανικό μοναστήρι πράγμα που ενισχύει την άποψη για την ύπαρξη τεμένους του Απόλλωνα εκεί, γιατί, όπως συνηθιζόταν, χριστιανικά ιερά διαδέχονταν στον ίδιο χώρο ειδωλολατρικούς ναούς. Κατά τη μεσοβυζαντινή εποχή τον 11ο αι. μια περίλαμπρη εκκλησία με εξαίσια αρχιτεκτονική μορφή και μοναδικά ψηφιδωτά διαδέχτηκε την παλαιοχριστιανική βασιλική. Η λειτουργία της ως μοναστηριού συνεχίστηκε και ολοκληρώθηκε κατά τη Φραγκοκρατία και στη Μεταβυζαντινή εποχή.

Η Ιερά Οδός της οποίας τμήματα σώζονται και πριν από το ιερό της Αφροδίτης συνεχίζοταν σε δύο κλάδους προς του Σκαραμαγκά και δια του λόφου προς τους Ρειτούς-λίμνη Κουμουνδούρου απ' όπου κατέληγε στην Ελευσίνα. Είναι εμφανής η σπουδαιότητα της οδού ως της πλέον μνημειακής, η οποία περιείχε πληθώρα σπουδαίων μνημείων διαφορετικών εποχών.

Η περιοχή του Δέματος είναι και αυτή μοναδική και κυριαρχείται από το επιβλητικό τείχος στις δύο πλευρές των βουνών. Άλλα και οι πύργοι με το ιδιαίτερο ενδιαφέρον που αποκτά η χρήση και η λειτουργία τους και η οικία ως μια από τις λίγες που έχουν διασωθεί στην Αττική -μια άλλη βρέθηκε στη Βάρη- προσδίδουν ένα ιδιαίτερο ενδιαφέρον στην περιοχή. Η ύπαρξη του τείχους δίνει το έναυσμα της μελέτης των λόγων της κατασκευής του μέσα από τα ιστορικά δεδομένα και τις αντιπαλότητες κάθε εποχής μεταξύ των Αθηναίων και των κατά περίσταση και εποχή εχθρών τους, Σπαρτιατών, Βοιωτών και Μακεδόνων.

Άλλες μικρότερης σημασίας αρχαιότητες περιβάλλουν το Ποικίλον όρος. Το πιο γνωστό είναι η λίμνη των Ρειτών. Άλλες οχυρές εγκαταστάσεις σε λόφους συμπληρώνουν το αρμυντικό σύστημα της περιοχής που σκοπό είχε να διαφυλάξει την πεδιάδα των Αθηνών από πιθανές εισβολές.

ΣΤ. ΠΡΟΚΛΗΘΕΙΣΣ ΚΑΤΑΣΤΡΟΦΕΣ ΣΤΑ ΜΝΗΜΕΙΑ

Ήδη από τα δημόσια και ιδιωτικά έργα κατά τις προηγούμενες δεκαετίες έχουν υποστεί σημαντικές ζημιές τα μνημεία. Η Ιερά Οδός στο σημείο στροφής με τον Σκαραμαγκά ήδη μαρτυρείται από το 1936 καταστροφή της λόγω της τότε διαπλατύνσεως της οδού. Άγνωστο αν σώζεται τίποτε από την οδό στο τμήμα της λίμνης των Ρειτών (Κουμουνδούρου). Η έλλειψη στοιχειώδους σεβασμού προς τις πανάρχαιες λατρείες της πρωτεύουσας είναι φανερή και στην έλλειψη της παραμικρής πινακίδας που να μνημονεύει την παρουσία της οδού. Αντ' αυτού οικοπεδοποιήθηκε ο χώρος Δ. του ιερού της Αφροδίτης με αποτέλεσμα να χαθούν τα όποια ίχνη της οδού που υπήρχαν.

Σημαντικότατες επίσης και ανεπανόρθωτες είναι οι ζημιές που έχει υποστεί το τείχος του Δέματος. Ενώ στις παλαιές δημοσιεύσεις φαίνεται η γραμμή του μέχρι τη συμβολή του με τη σιδηροδρομική γραμμή, σήμερα διαπιστώνει κανείς ότι εκατοντάδες μέτρα έχουν εξαφανισθεί όχι μόνο για να εξυπηρετήσουν τη διαπλάτυνση της δημοσίας οδού αλλά και για τη χρησιμοποίηση του χώρου για πλείστες άλλες αποθηκευτικές εργασίες. Στην προς το Αιγάλεω μάλιστα πλευρά του έχει εγκατασταθεί μονάδα ασβεστοποιήσεως σε επαφή με το τείχος μέρος του οποίου ασφαλώς έχει καταστρέψει. Συνέπεια όλων των παρανομιών από δεκαετιών βεβαίως είναι και η εξαφάνιση του «Grosses Haus» του οικήματος πλησίον της αρχαίας οικίας με το οποίο η οικία θα είχε κάποια λειτουργική σχέση, ναός και οικία των ιερέων.

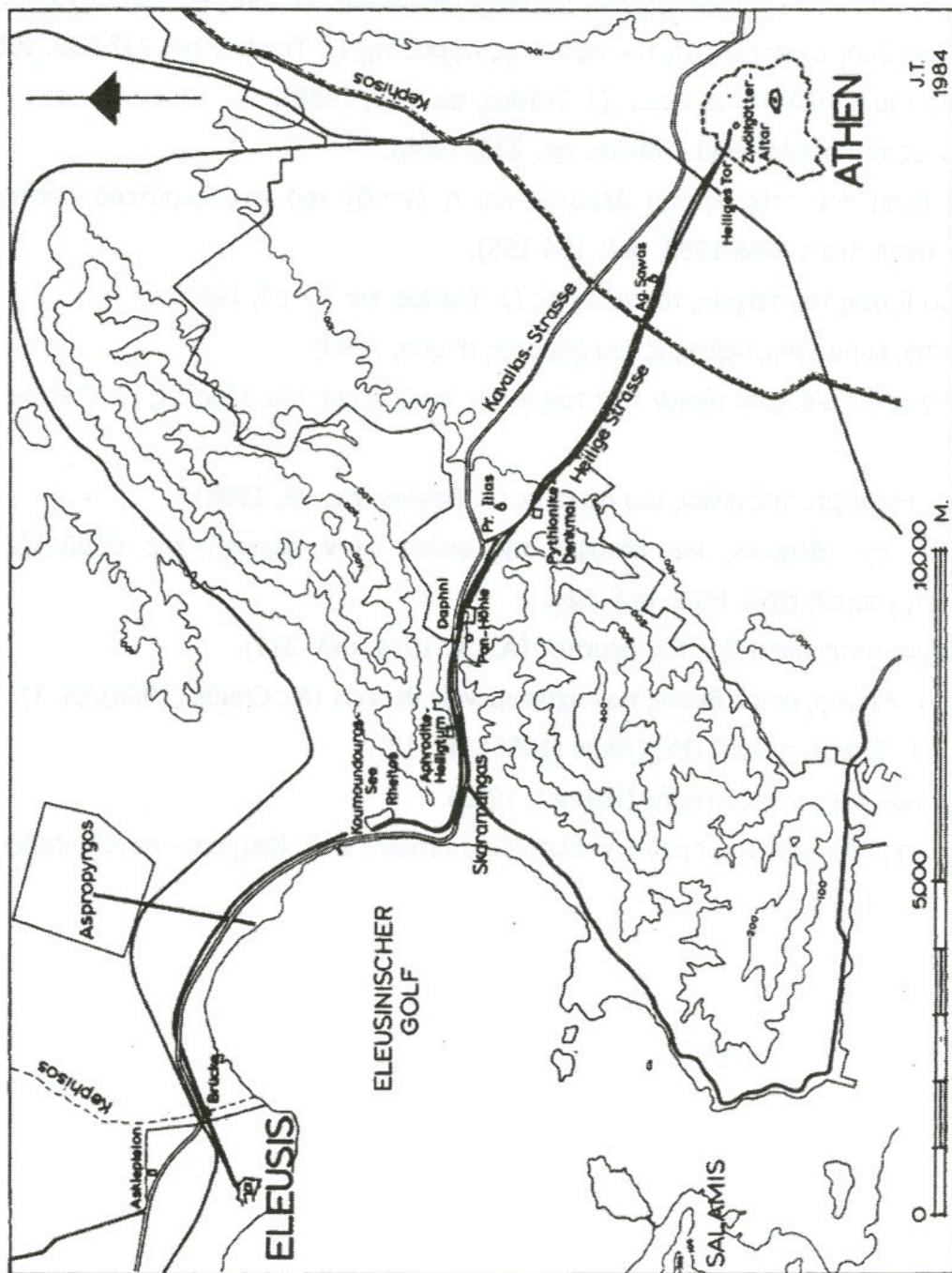
ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- C. Hanriot, *Recherches sur la topographie des dèmes de l'Attique*, 1853.
- E. Curtius - J. A. Kaupert - A. Milchhöfer, *Karten von Attika*, I, II, 1886.
- Δ. Καμπούρογλου, Π.Α.Ε. 1892, 15-17.
- S. Wide, Το εν Δαφνίω ιερόν της Αφροδίτης, Α.Ε. 1910, 35-52.
- A. Σκιάς, Ανακοινώσεις: Γ. Αττικής. Το λεγόμενον Δέμα και ἄλλα ερείπια, Α.Ε. 1919, 35-36.
- K. Kourouniώτης-Ι.Τραυλός, Ανασκαφαὶ Ιεράς Οδού, Π.Α.Ε. 1936, 27-34. 1938, 28-34.
- I. Τραυλός, Ανασκαφὴ Ιεράς Οδού, Π.Α.Ε. 1937, 25-41.
- I. Τραυλός, Σπήλαιο του Πανός παρά το Δαφνί, Α.Ε. 1937, Α', 391-408.
- K. Kourouniώτης-Ι.Τραυλός, Ανασκαφὴ Ιεράς Οδού, Π.Α.Ε. 1939, 39-41.
- S. Dow, *The Aigaleos-Parnes wall*, *Hesperia* 11 (1942), 193-211.
- A. Ορλάνδος, Νεώτερα ευρήματα εις την Μονήν Δαφνίου, Α.Β.Μ.Ε. 8 (1955-56), 68-99.
- J. E. Jones - L. H. Sackett - C. W. J. Eliot, Το Δέμα: A survey of the Aigaleos-Parnes wall, *BSA* 52 (1957), 152-189.
- A. Οικονομίδης, Ανέκδοτοι επιγραφαὶ εκ του παρά την Ιεράν Οδόν «Πυθίου» εις τὸν χώρον τῆς Μονῆς Δαφνίου, *Πλάτων* 11 (1959), 218-222.
- J. E. Jones - L. H. Sackett - A. J. Graham, *The Dema house in Attica*, *BSA* 57 (1962), 76-114.
- J. R. Mc Credie, *Fortified military camps in Attica*, *Hesperia Suppl.* 11 (1966), 63-71.
- M. Πετροπουλάκου - E. Πεντάζος, Αττική, Οικιστικά στοιχεία, πρώτη έκθεση, Αθήνα 1970.
- J. E. Jones, *Two Attic country houses*, *A.A.A.* 7 (1974), 293-313.
- Ch. Delvoye, *Βυζαντινή τέχνη*, τόμ. B, 1976, (ελλην. έκδοση).
- Μαν. Χατζηδάκης, *Ιστορία του Ελληνικού Εθνους*, τόμ. Η', Θ', 1979.
- J. Travlos, *Bildlexikon zur Topographie des antiken Attika*, Tübingen 1988.
- R. Krautheimer, *Παλαιοχριστιανική και βυζαντινή αρχιτεκτονική*, ελλην. έκδ. 1991.
- M. Munn, *The defense of Attica; the Dema wall and the Boiotian war of 378-375 B.C.*, University of California Press, 1993.
- ΑΔ. 49 (1994), B1, σελ. 73-75. 52 (1997), B1, σελ. 94-96, M. Πλάτωνος (Θέση Καλιστήρι).
- ΥΠ.ΠΟ. Διεύθυνση αρχείου μνημείων και δημοσιευμάτων. Διαρκής κατάλογος κηρυγμένων χώρων και μνημείων της Ελλάδος, τ. 5, 2000.
- Μαν. Χατζηδάκης, *Βυζαντινή Αθήνα*, χ.χ.
- Νικ. Δρανδάκης, *Εκκλησιαστική αρχιτεκτονική* κατά την περίοδο των Μακεδόνων και των Κομνηνών. Πανεπιστημιακές παραδόσεις, χ.χ.

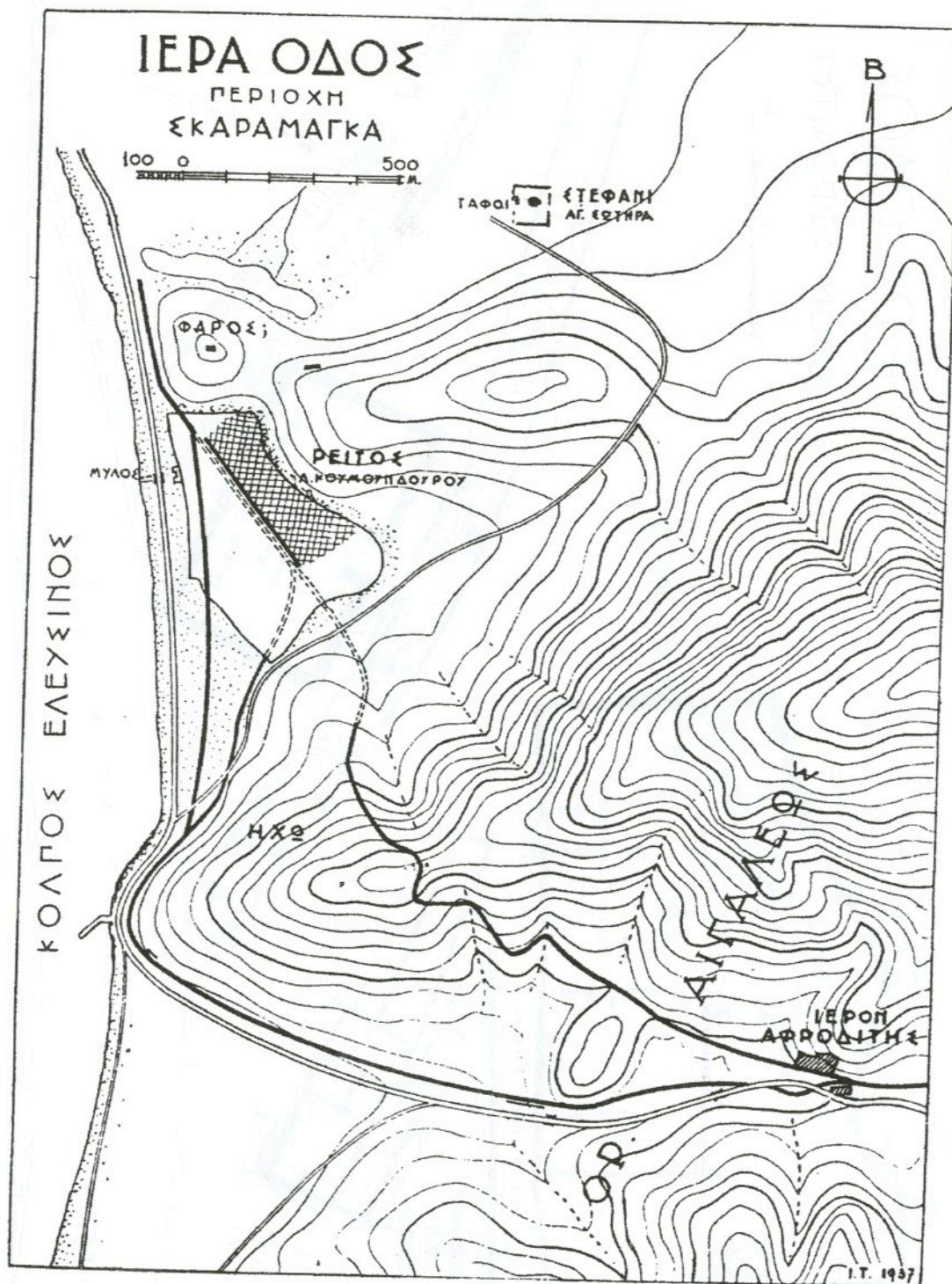
ΣΧΕΔΙΑ – ΧΑΡΤΕΣ – ΦΩΤΟΓΡΑΦΙΕΣ - ΑΕΡΟΦΩΤΟΓΡΑΦΙΕΣ

- I. Σχέδιο της χαράξεως της Ιεράς Οδού από την Αθήνα μέχρι την Ελευσίνα. (J. Travlos, εικ. 228, 1988).
- II. Σχέδιο της χαράξεως της Ιεράς Οδού από το ιερό της Αφροδίτης μέχρι τους Ρειτούς (Ι.Τραυλός, Π.Α.Ε. 1937).
- III. Κάτοψη του ιερού της Αφροδίτης και των πέριξ οικημάτων. (Ι.Τραυλός, Π.Α.Ε. 1937).
- IV. A-B. Η Ιερά Οδός στην περιοχή του ιερού της Αφροδίτης (J. Travlos, εικ. 237-238, 1988).
- V. A) Κάτοψη του σπηλαίου του Πλανός (J. Travlos, εικ. 235, 1988).
B) Η είσοδος του σπηλαίου (J. Travlos, εικ. 236, 1988).
- VI. A-B) Η θέση του τείχους του Δέματος και η ένταξή του στο ευρύτερο σύστημα των οχυρώσεων της Αττικής (BSA 1957, σελ. 154-155).
- VII. A-B) Δύο θέσεις του τείχους του Δέματος (J. Travlos, εικ. 92-93, 1988).
- VIII. Σχέδιο της ευρύτερης περιοχής του Δέματος (Munn, 1993).
- IX. A) Σχέδιο των διαφόρων τύπων των τμημάτων του τείχους του Δέματος. (J. Travlos, εικ. 94, 1988).
B) Κάτοψη και τομές της οικίας του Δέματος (J. Travlos, εικ. 95, 1988).
- X. A) Σχέδιο του Δέματος και κάτοψη της οικίας στην περιοχή της συμβολής με τη σιδηροδρομική γραμμή (BSA 1962, σελ. 82).
B) Αναπαράσταση της οικίας του Δέματος (A.A.A. 1974, σελ. 311).
- XI. Χάρτης της Αττικής με τις θέσεις των οχυρωμένων θέσεων (Mc Credie (1966), pl. 1).
- XII. Σχέδιο του "Στρατοπέδου" (Mc Credie (1966), fig. 12).
- XIII. Χάρτης των δήμων της Αττικής (Hanriot, 1853).
- XIV. Χάρτης της περιοχής του όρους Αιγάλεω (E. Curtius - J. A. Kaupert - A. Milchhöfer, Bl. VI, Pyrgos).

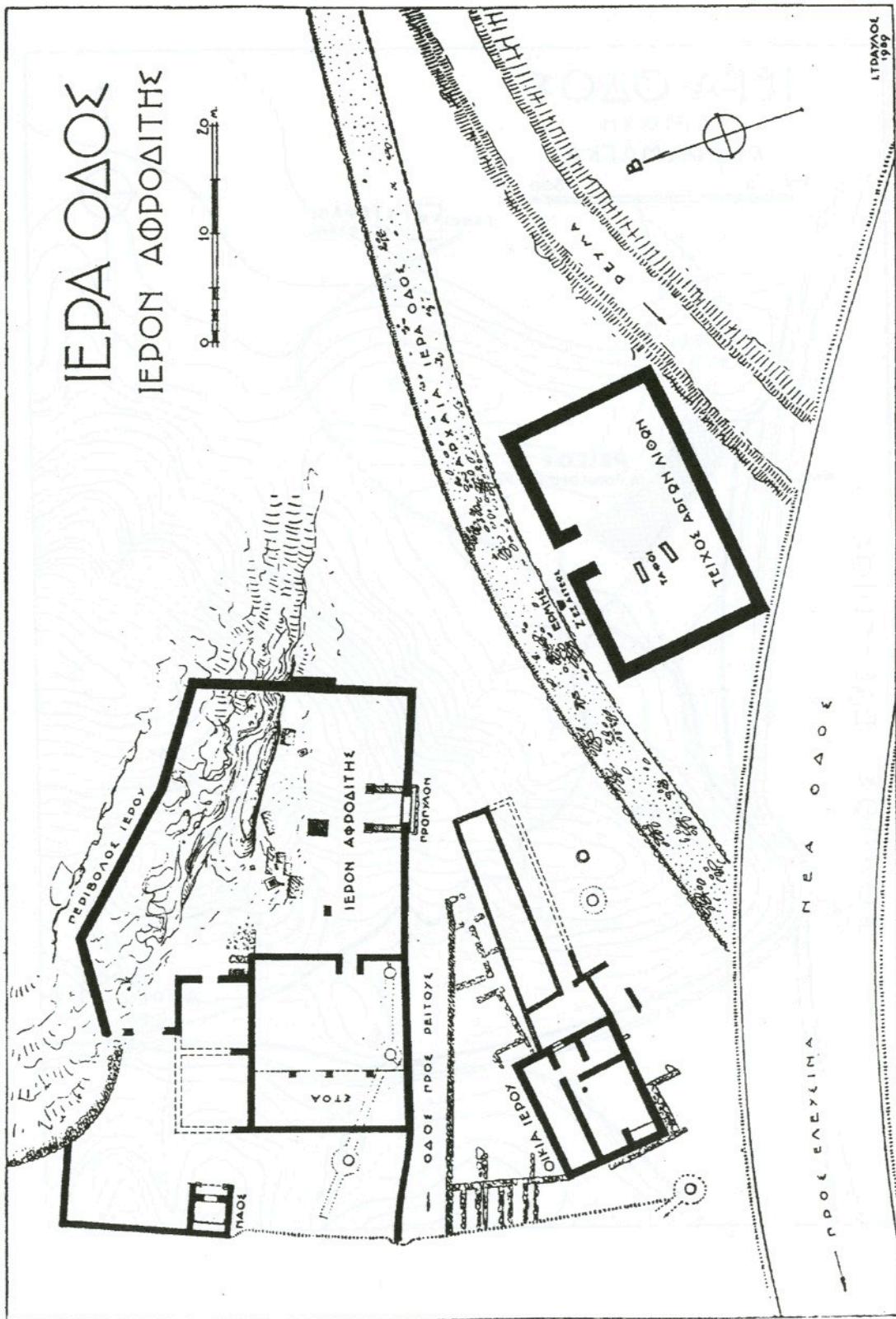
I. Σχέδιο της χαράξεως της Ιεράς Οδού από την Αθήνα μέχρι την Ελευσίνα (J. Travlos, εικ. 228, 1988)

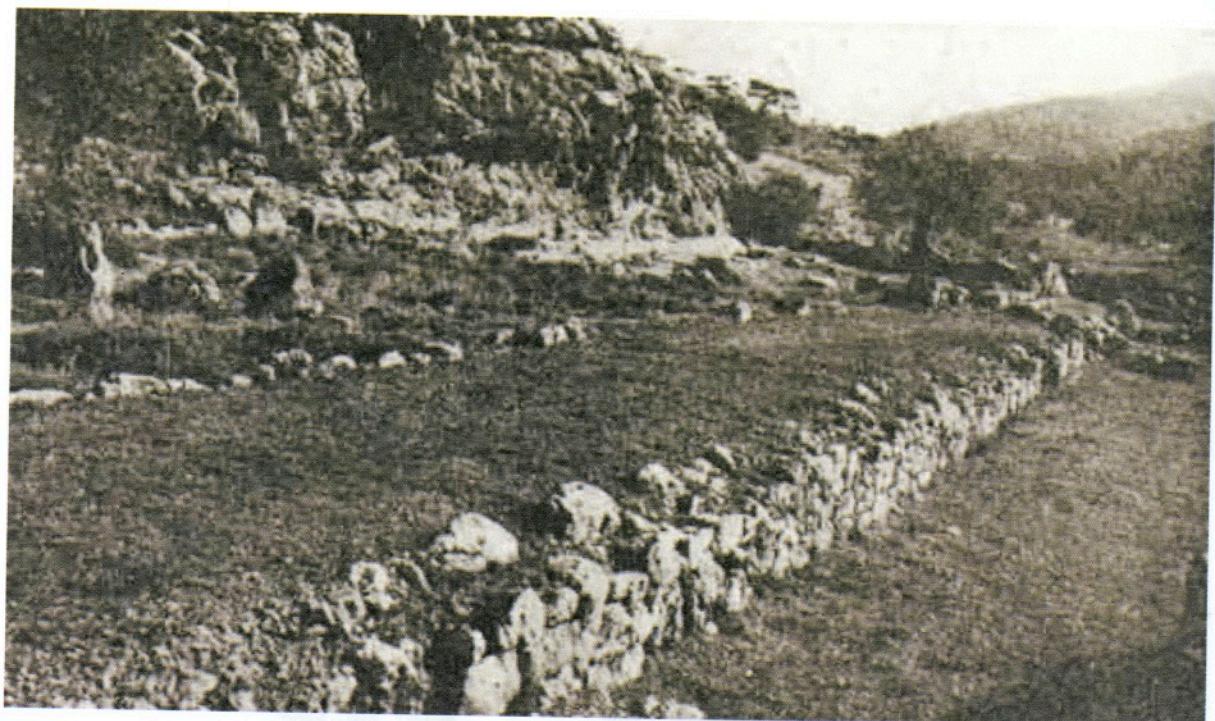
II. Σχέδιο της χαράξεως της Ιεράς Οδού από το ιερό της Αφροδίτης μέχρι τους Ρειτούς (Ι.Τραυλός, Π.Α.Ε. 1937).

**III. Κάτοψη του ιερού της Αφροδίτης και των πέριξ οικημάτων. (Ι.Τραυλός, Π.Α.Ε.
1937).**

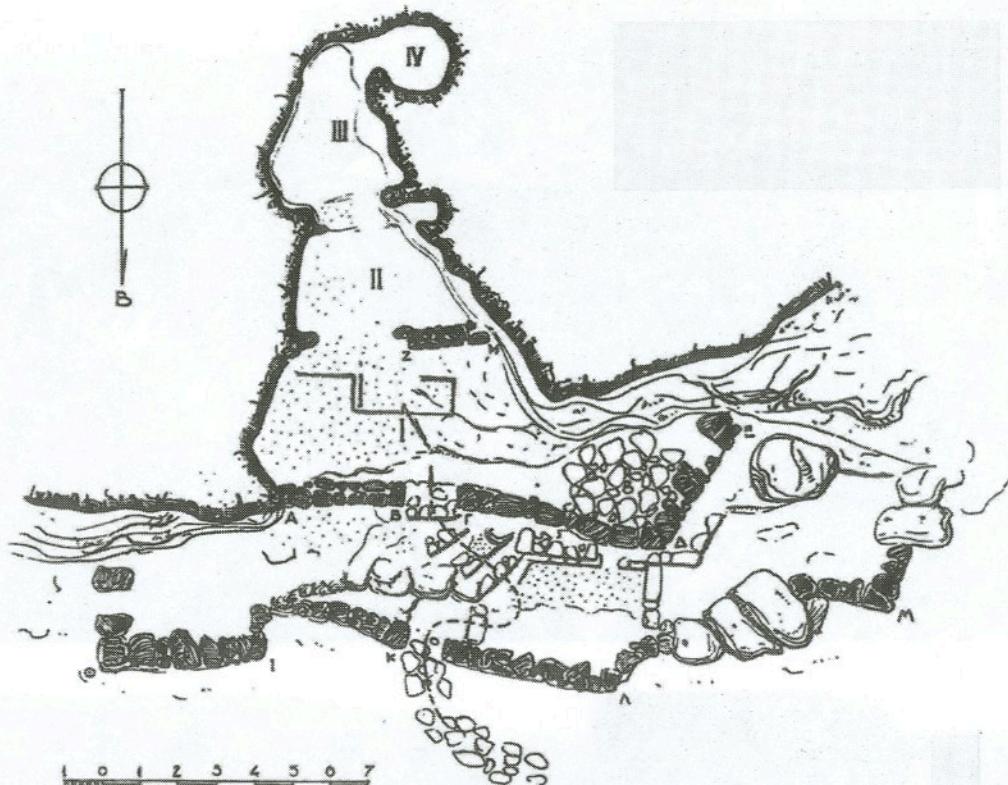

IV. A-B. Η Ιερά Οδός στην περιοχή του ιερού της Αφροδίτης (J. Travlos, εικ. 237-238, 1988).

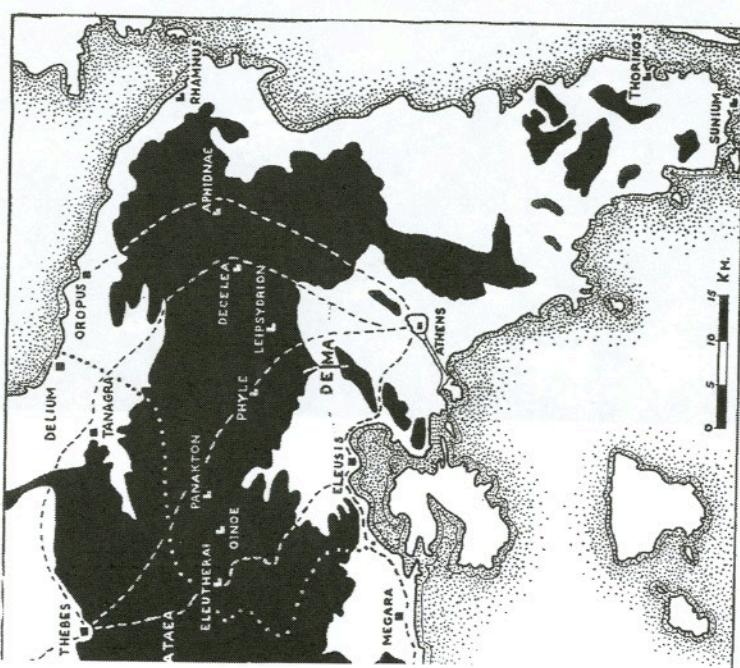
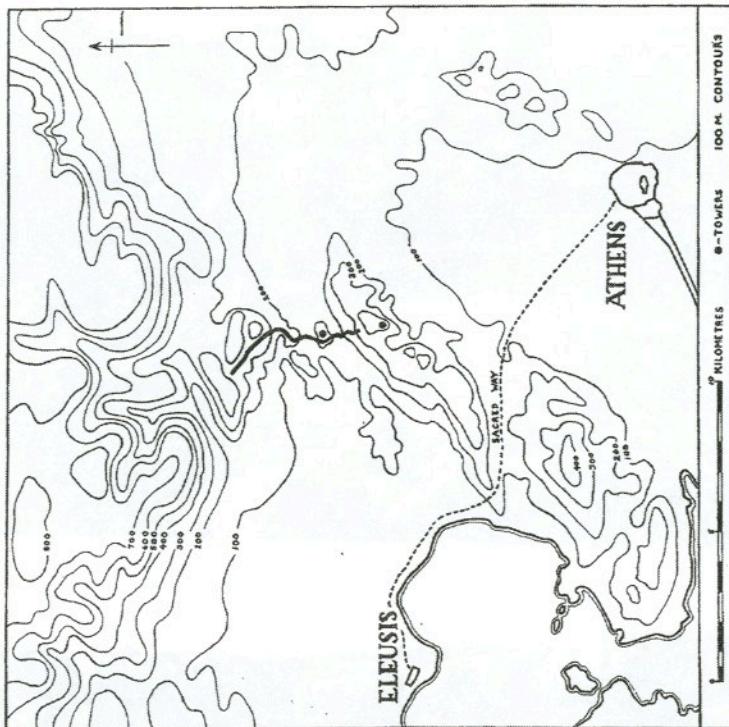

V. A) Κάτοψη του σπηλαίου του Πανός (J. Travlos, εικ. 235, 1988).

B) Η είσοδος του σπηλαίου (J. Travlos, εικ. 236, 1988).

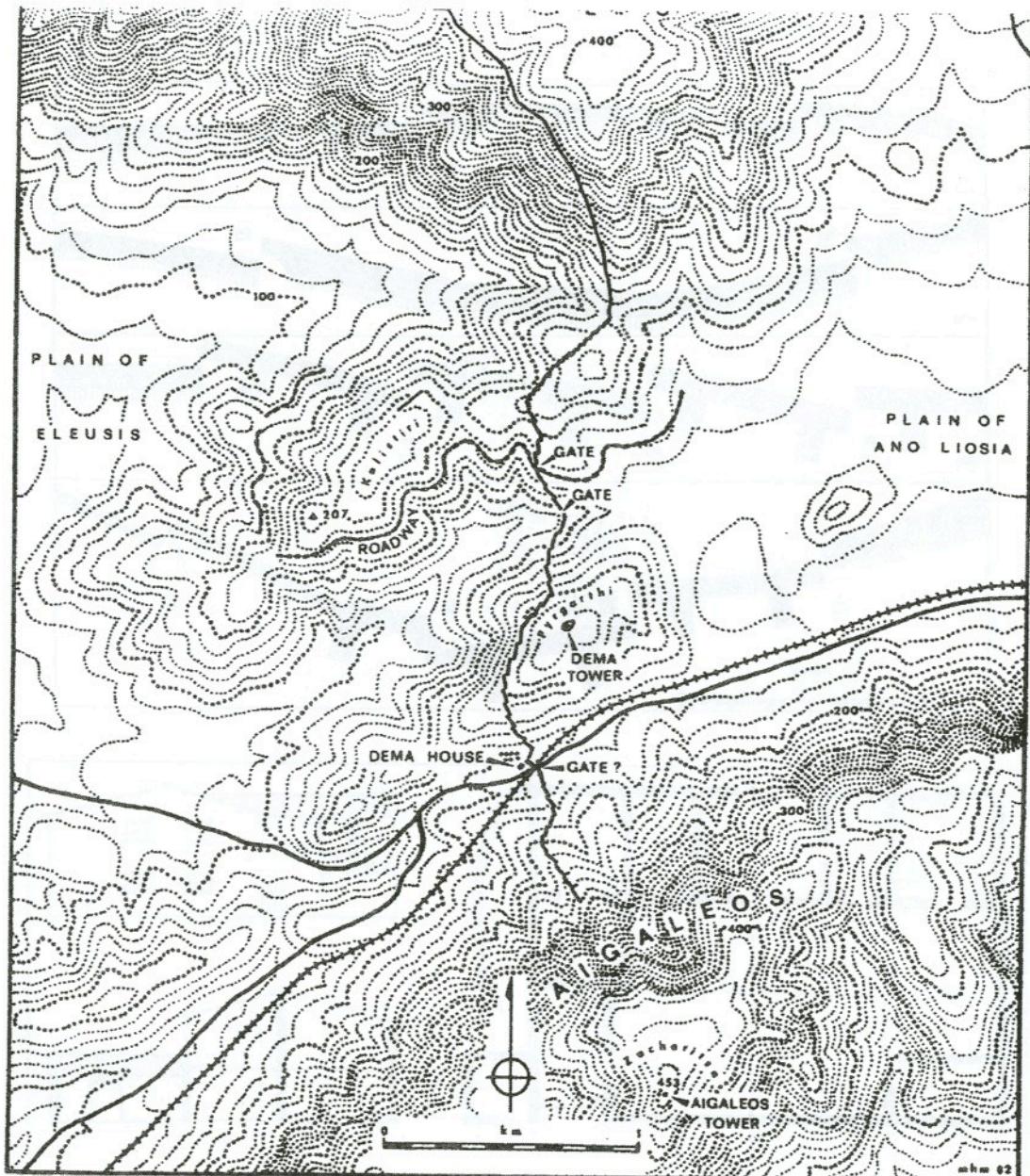
VI. A-B) Η θέση του τείχους του Δέματος και η ένταξή του στο ευρύτερο σύστημα των οχυρώσεων της Αττικής (BSA 1957, σελ. 154-155).

VII. A-B) Δύο θέσεις του τείχους του Δέματος (J. Travlos, εικ. 92-93, 1988).

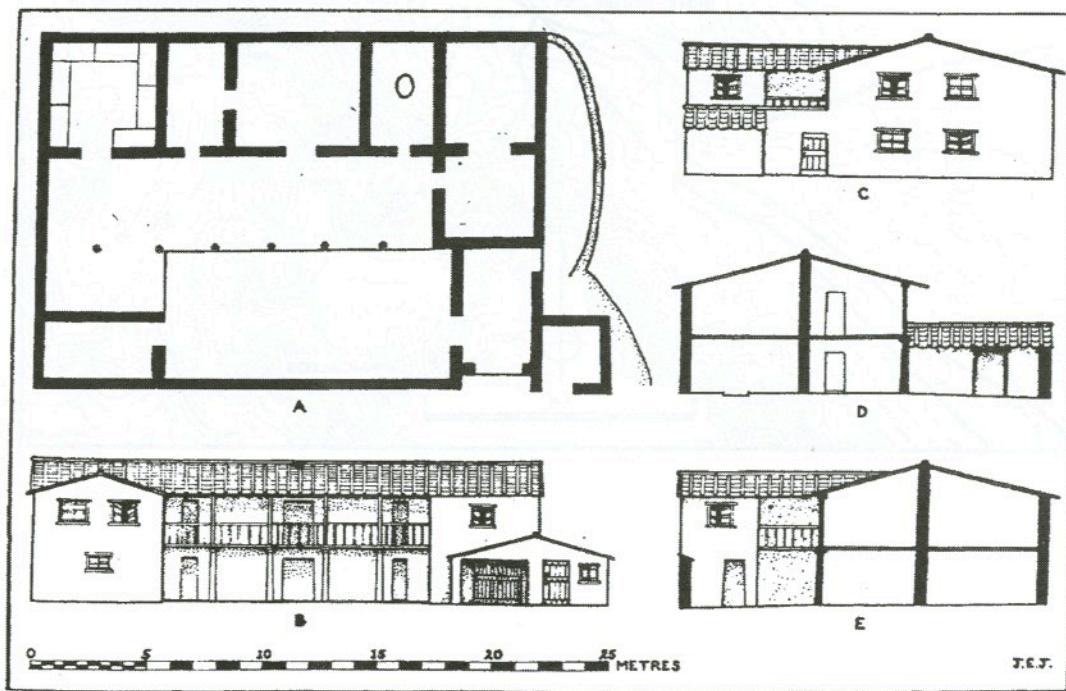
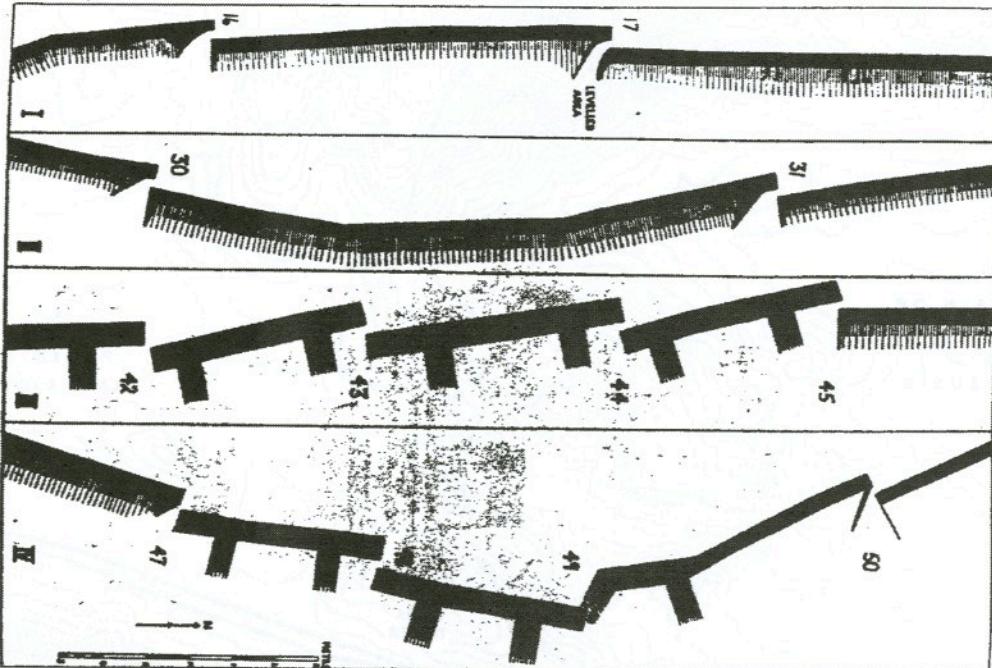

VIII. Σχέδιο της ευρύτερης περιοχής του Δέματος (Munn, 1993).

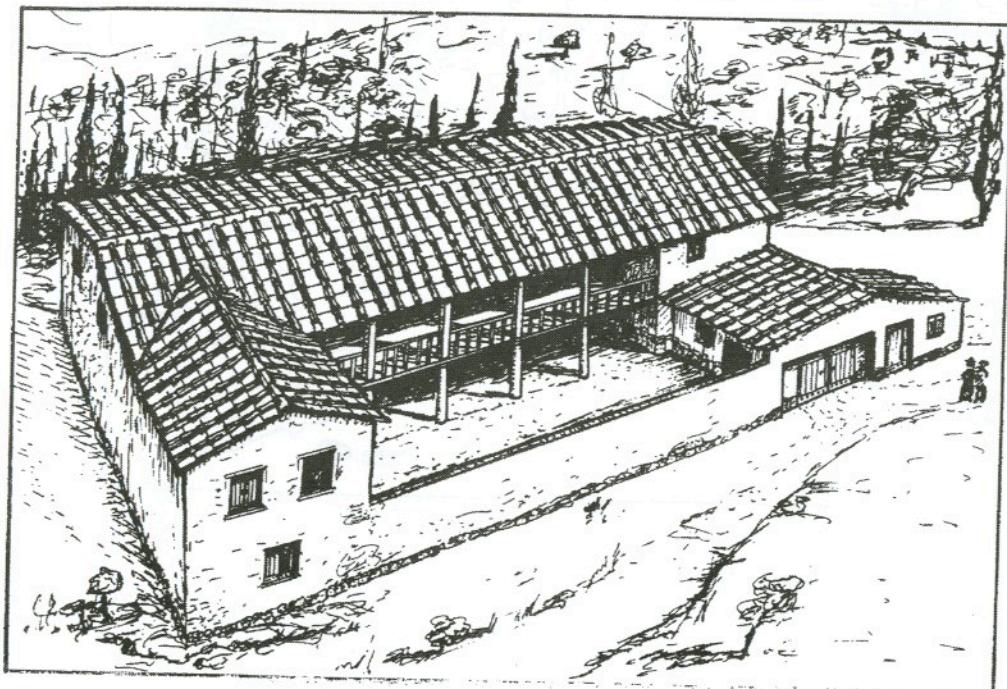
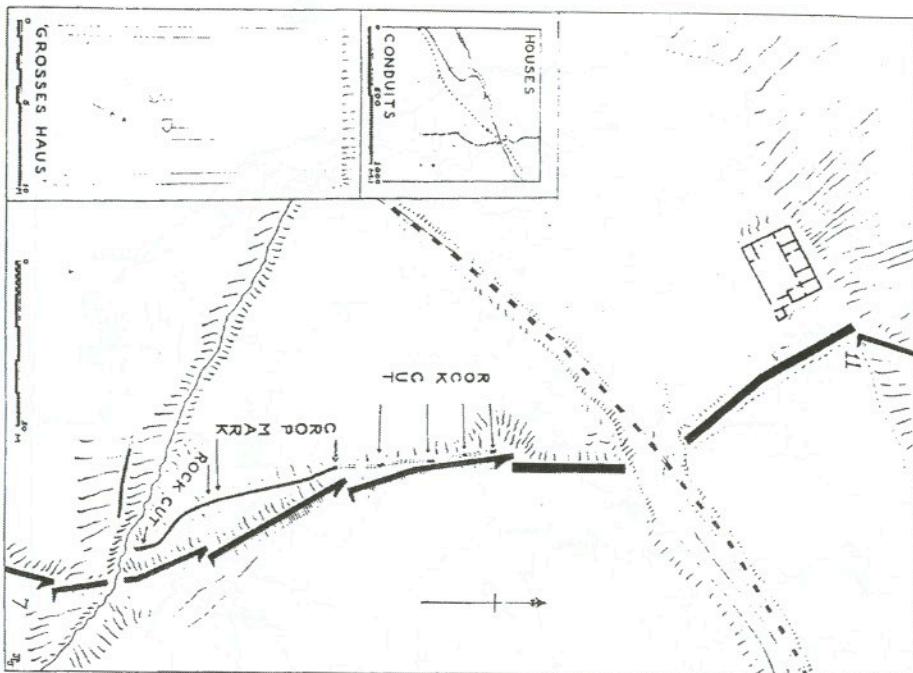
IX. A) Σχέδιο των διαφόρων τύπων των τμημάτων του τείχους του Δέματος. (J. Travlos, εικ. 94, 1988).

B) Κάτοψη και τομές της οικίας του Δέματος (J. Travlos, εικ. 95, 1988).

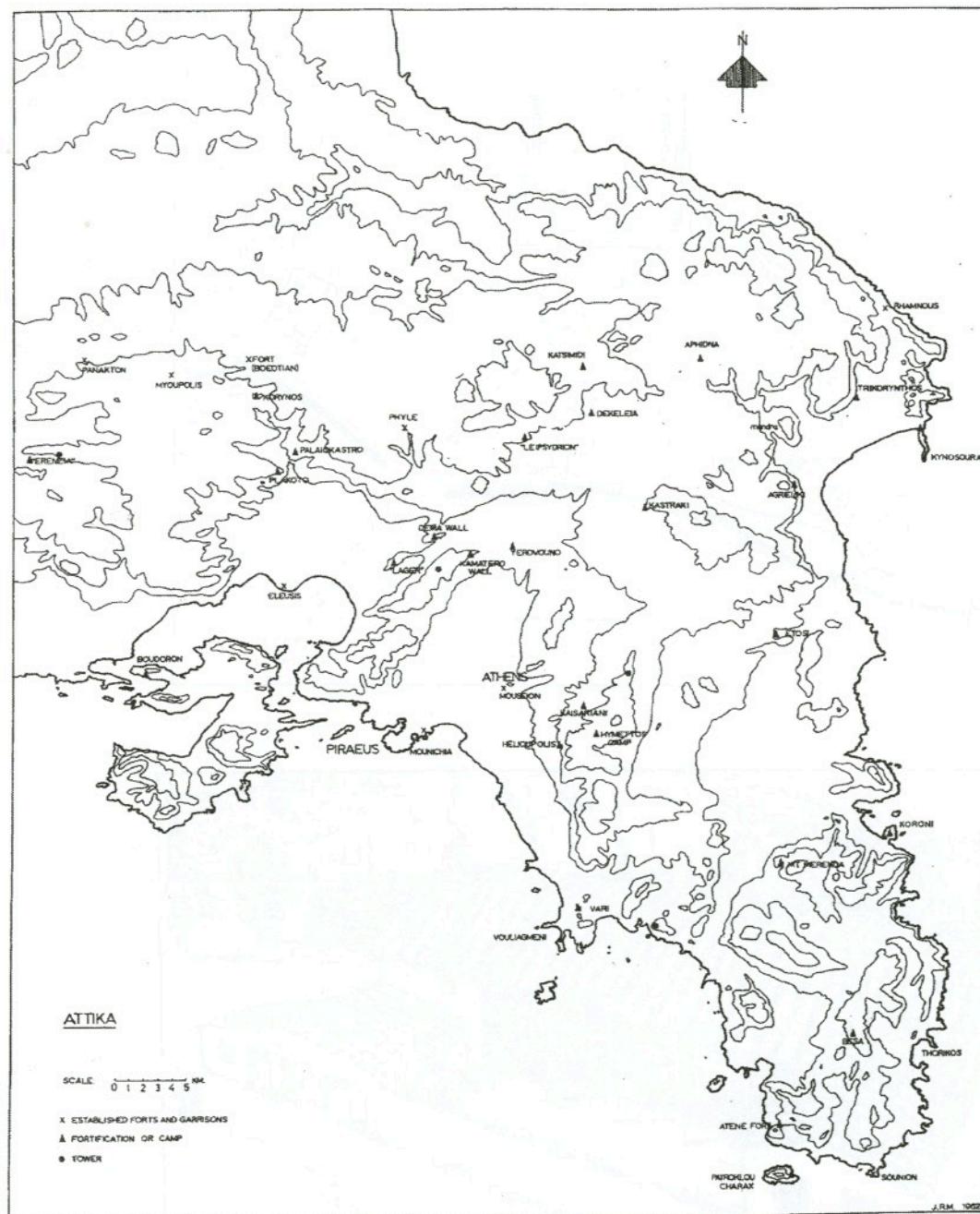

X. A) Σχέδιο του Δέματος και κάτωφη της οικίας στην περιοχή της συμβολής με τη σιδηροδρομική γραμμή (BSA 1962, σελ. 82).

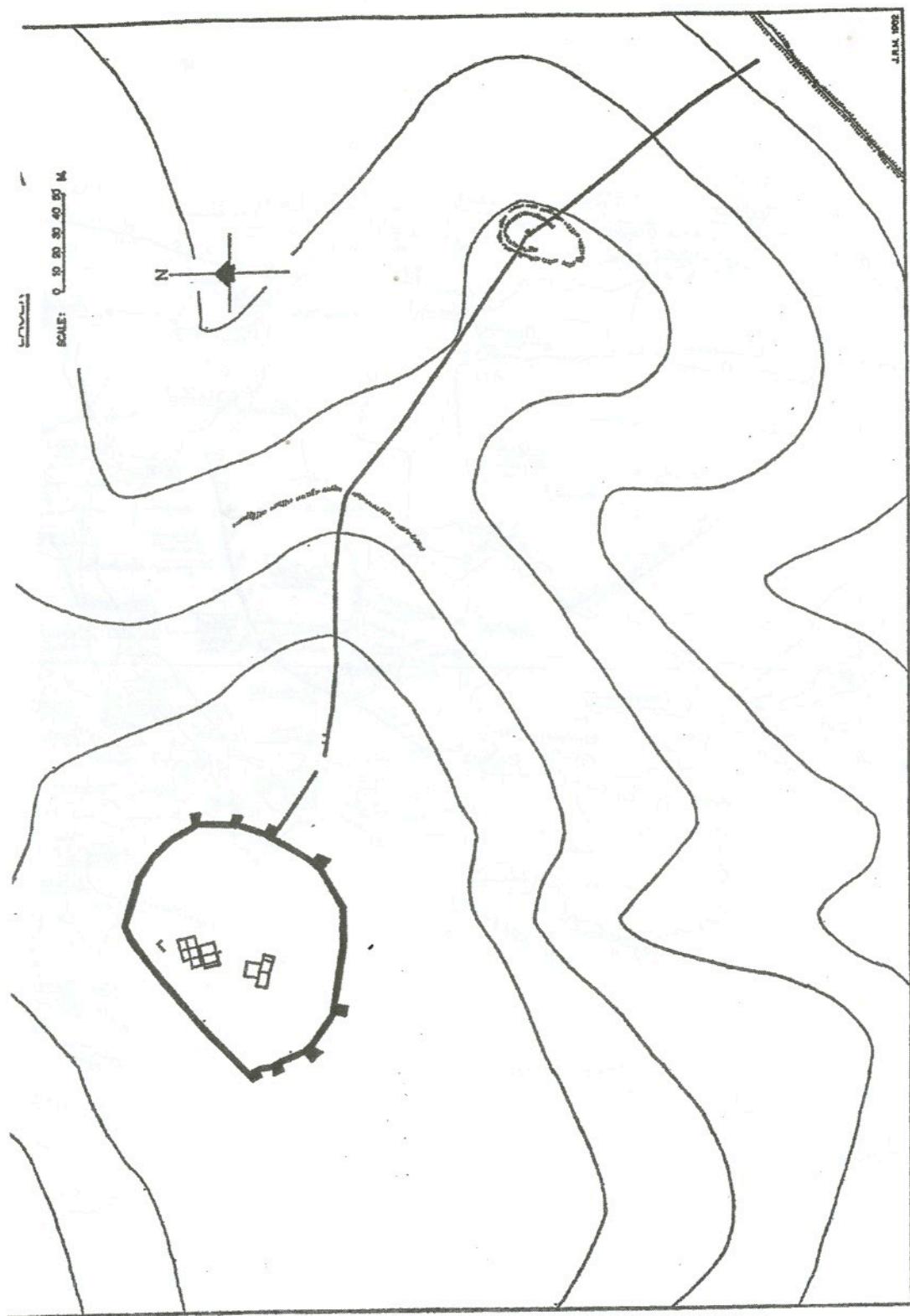
B) Αναπαράσταση της οικίας του Δέματος (Α.Α.Α. 1974, σελ. 311).

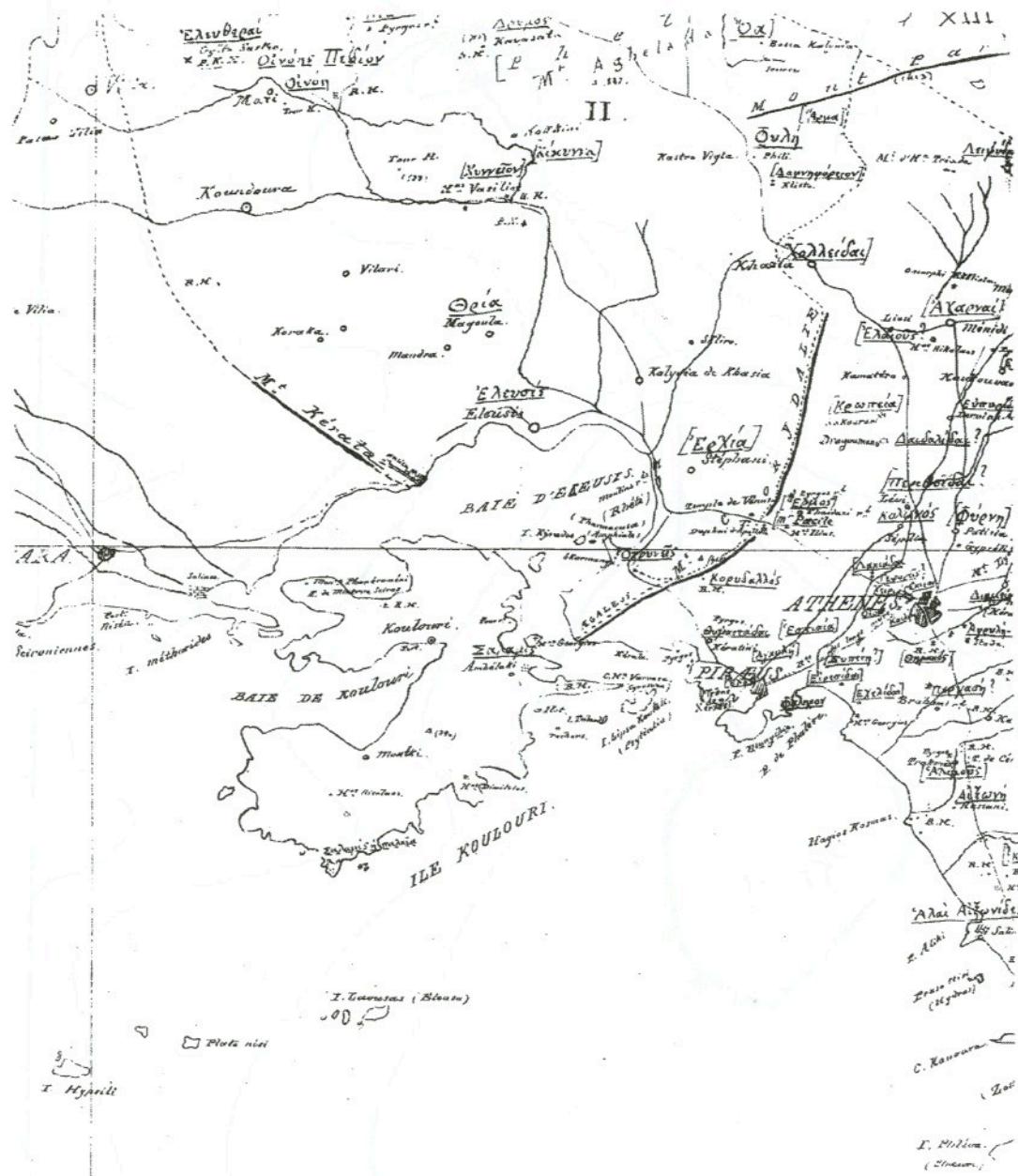
XI. Χάρτης της Αττικής με τις θέσεις των οχυρωμένων θέσεων (Mc Credie (1966), pl. 1).

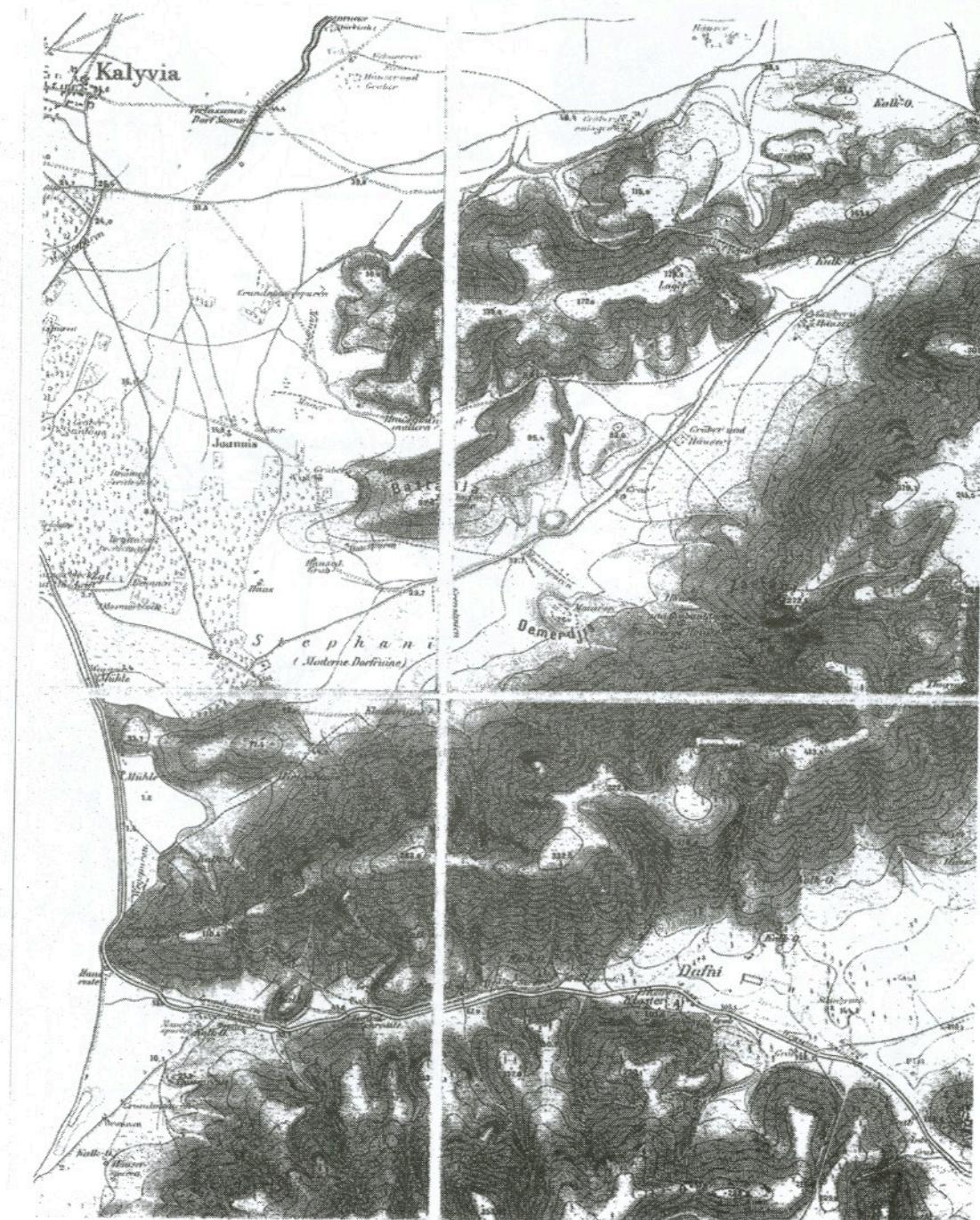
XII. Σχέδιο του "Στρατοπέδου" (Mc Credie (1966), fig.

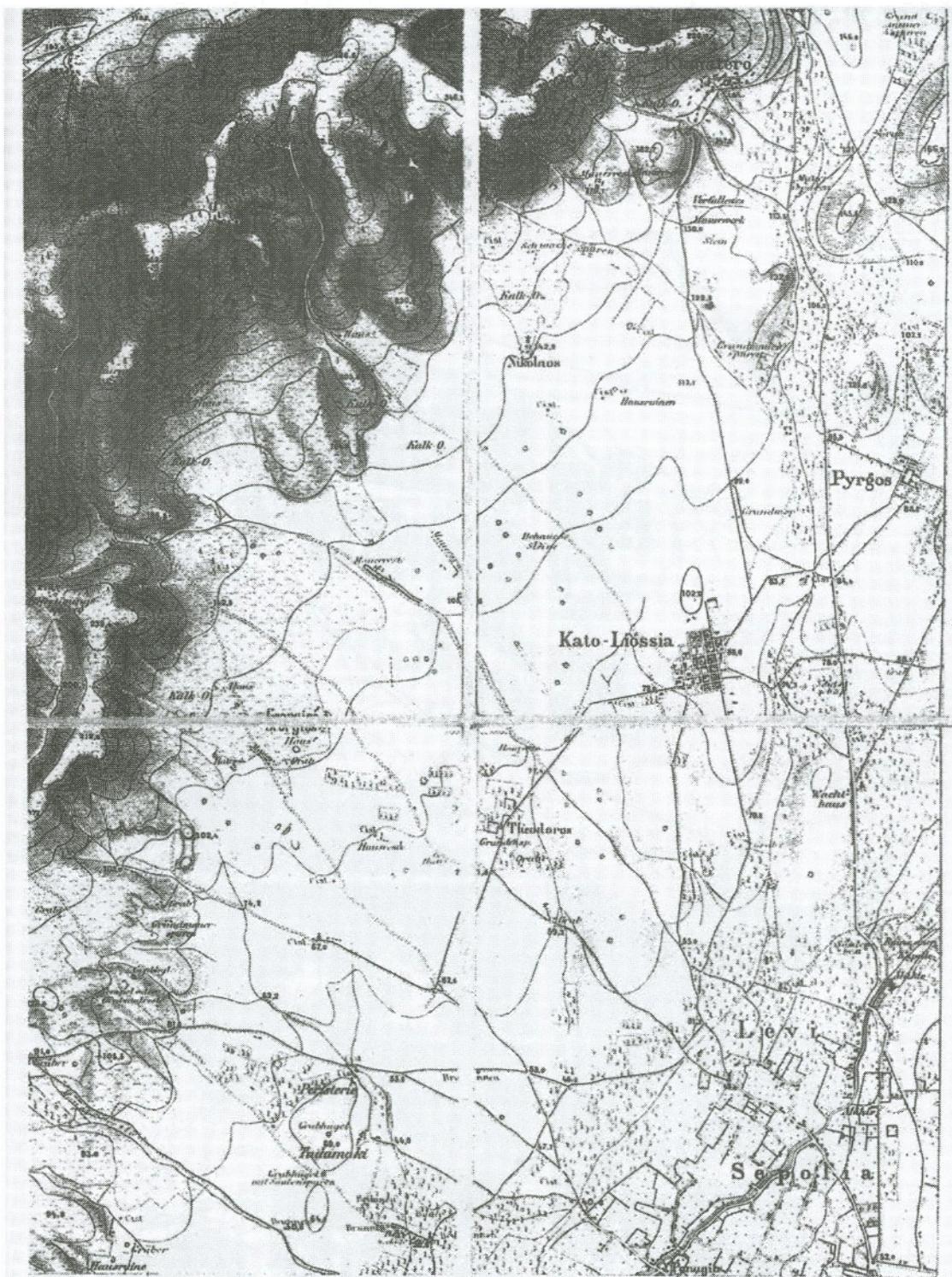

XIII. Χάρτης των δήμων της Αττικής (Hanriot, 1853).

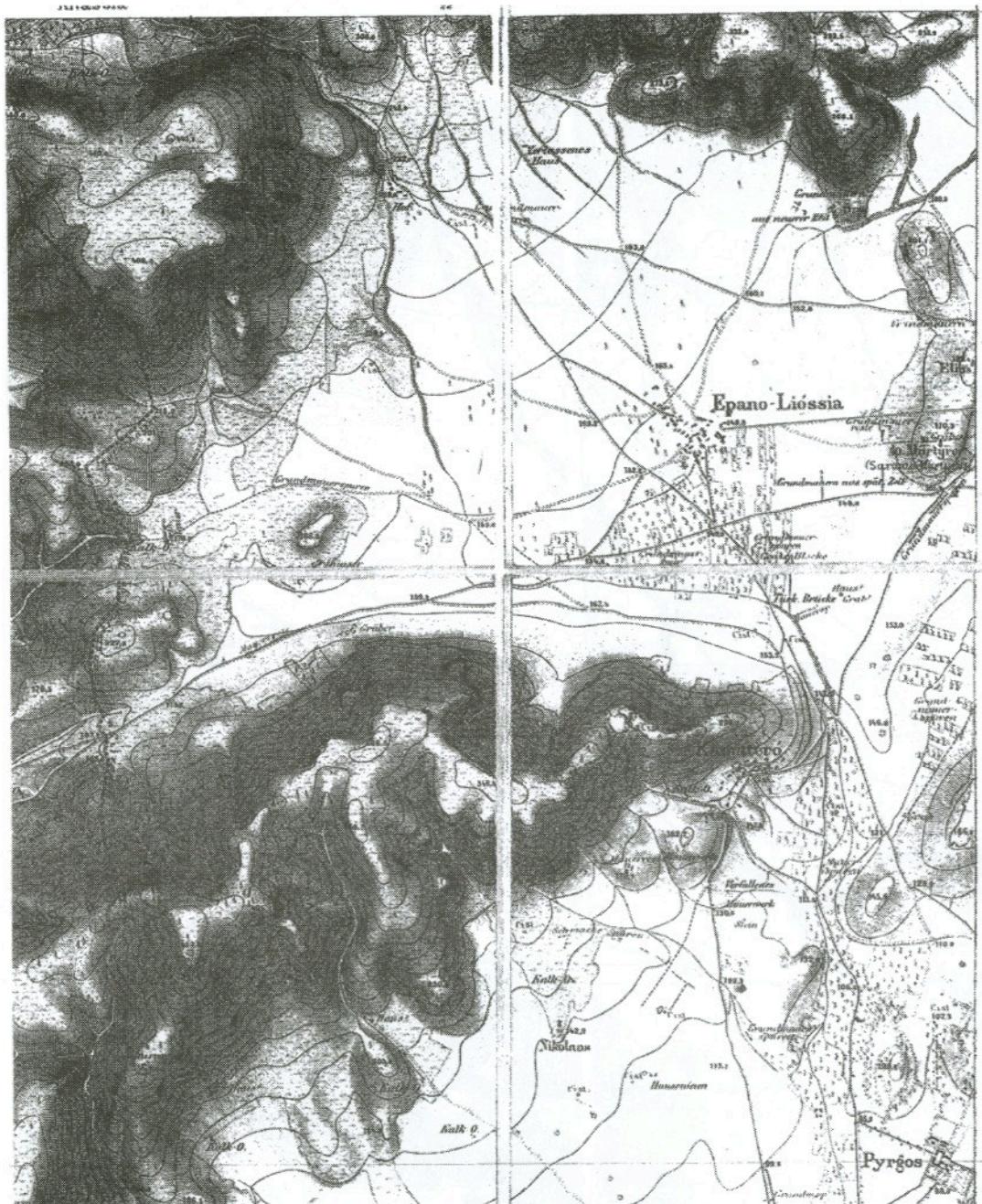

XIV. Χάρτης της περιοχής του όρους Αιγάλεω (E. Curtius - J. A. Kaupert - A. Milchhöfer, Bl. VI, Pyrgos).

ΑΝΑΠΤΥΞΙΑΚΟΣ ΣΥΝΔΕΣΜΟΣ ΔΥΤ. ΑΘΗΝΑΣ